

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, AUGUSZTUS 6, 1874.

188—32. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy ivon. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmertve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Zsedényi beszéde.

(— A tiszai ágostai hitv. egyházkerület gyűlésén. —)

Tisztelt egyházkerületi közgyűlés! Tavali egyházkerületi közgyűlésünk óta két szomorú jelenet tűnedezett föl a magyar protestántizmus szemei előtt, sajnálatosan bizonyítgató egy részről, hogy hazánkban a nemzeti érzet még korán sincs oly szilárd polcon, miszerint kivivottnak és jövődjét aggodalmon kívülnek gondolhatnók; más részről, hogy azon tanzsabadság iránt, melyet a magyar protestáns egyház mindig legszentebb sajátjának vallott, borus sejtelmet ébresztő felhők vonulnak föl a törvényhozás látáhatárán. Érttem némely protestáns gymnáziumok panszláv mozgalmát és a közép-tanodák felügyeletéről szóló miniszteri törvényjavaslatot.

Méjj fájdalommal kell jelentenem, hogy azokhoz, a panszlavizmustól elkábitott gymnáziumokhoz, ezen egyházkerületnek egyike, a nagyrőcei közép-tanoda is tartozik, melynek tanári kara, ismételve hozzá intézett intések dacára, botorul megszakítván a multban közösen fogadott engesztelődés kötelet, oly haza-ellenes irányt követett, hogy köztudomásra jutott tettei fölött szigorú vizsgálatot kellett elrendelni, a melyről szóló érdemleges jelentés a tisztelt egyházkerületi gyűlés elé bírálattal és végleges elintézés végett fog terjesztetni.

Érezzük, tisztelt egyházkerületi gyűlés, hogy e tárgyban magunkkal némileg elégedetlenségnek lenni, okunk van: és ez érzés, hogy önmagunk előtt némi szemrehányást érdemlünk, mert jót akartunk várni oly tanároktól, kik önmagukkal elhitették, hogy a panszlavizmus elősegítheti a protestántizmus ügyeit, és kik készek voltak minden eszköz használatára, hogy a nagy Szlavia eszméjét ébreszthessék. Igaz, hogy egyházkerületünk meg akarta különböztetni a tanárokat Nagyrőce és a gömöri esperesség azon tót-ajku lakósaiktól, kiknek egyesség, béke és barátság kel-

lett magyar-ajku polgár-társaival, ő tőlük várt segítséget azon rossz lelkek ellen, melyek a panszlavizmus képében a gymnáziumot megszállották. Vannak azonban kérdések, melyekben a nemzet jövődjének szive ver, ilyeneknél a férfias jellemnek minden alkút kizáró határozottsággal részére állani, kötelesség. Midőn hazánkban minden civilizáció, vagy műveltség, melynek nemzeties jelleme nincs, legjobb esetben hasonlít azon levágott gyümölcs-virághoz, mely pohárban még egy-két napig elteng, de gyümölcsössé soha nem leszen, akkor azon civilizáció, mely horgonyát hazánkban a magyar nemzetiség-ellenes mozgalmak fenekére veti, mást nem akarhat, mint hogy a magyar sirjára fektesse a követ. Összecsapott ezen ellenséges elemekkel egyházkerületünk a gróf Thun-féle pápens idejében és biztos révbe vezette a nevelés ügyét, mindig nemes önérettel. lépett napfényre és bátran hívta föl a hont, hogy lásson és ítéljen autonóm iskoláink irányára, szándoka, célja és tettei fölött. Nyiltan áll tehát most is előttünk a cselekvés tere. Ha a tisztelt egyházkerületi gyűlés a vizsgálati okmányokból meg fog arról gőzödni, hogy a rőcei gymnázium tanári kara a magyar haza és nemzet elleni gyűlöletet tanítás közben, közéletben és irodalmilag tanusított; hogy ezen tanodából kikerült tanítók hasonló érzelmektől vezettetek, hogy a tanuló ifjuság szláv szellemét és a magyar elleni gyűlöletet tettek által nyilvánította: akkor ezen egyházkerület e gymnáziumot saját tanodájának többé el nem ismerheti, tőle a létezési jogot és engedélyt, melylyel fölruházta volt, elvonni és a tanodát beszüntetettnek nyilvánítani, köteles. Nem engedheti, hogy a protestáns egyház autonomiájának oltalma alatt álló gymnázium rokonszenvei a magyar nemzetiség elleni mozgalmak eszközeivé fordíthatassanak, mely mozgalmak Nagy-Rőcén már is oda értek, hogy további elués és a bajnak orvosolatlanul hagyása ezentúl egyházkerületünk oly bűnévé fajulna, melyért a meg-

lakolás szomorú percében ébrednénk borzasztó, de késső megbánásra. (Zajos éljenzés.)

A mi azon törvényjavaslatot illeti, melyet az oktatás-ügyi miniszter ur a közép-tanodákról készített, és a melyet vele együtt némely tudós országgyűlési képviselő maguknak a haladási elveknek oltalma alá helyezni akarnák, elég legyen említenünk, hogy a magyar protestáns egyháznak az iskolák állítására és igazgatására nézve békekötések és országos törvény által biztosított jogait veszélyezteti; egyszersmind az általa kijelölt feltételeknek teljesen megfelelő közép-tanodák föllállítására, felszerelésére és fönntartására nem csupán a saját erejökre támaszkodható protestáns hitfelekezetek nem képesek, de nem képes arra maga az állam sem; sőt, ily iskolák a műveltség és anyagi jólét legelőrehaladottabb fokán álló államokban általánosságban sem találhatók föl; ily nemü törvény sem az oktatás vezetésére és az iskolák kormányzatára, sem a műveltség terjesztésére tettleges üdvös hatást nem gyakorolhat, sőt ellenkezőleg, a közmívelődés nagy hátrányára, a létező protestáns gymnáziumok bezáratását és elpusztulását fogja maga után vonni.

Egyházunk a kormány felügyeleti jogát azon határok közt kétségbe nem vonja, melyek az autonóm kormányzat és a hivatalos felügyelet közt szükségkép fönnállanak; ezen felügyelet tehát nem lehet protestáns népünk életén kívül álló gyámtyáskodás, mely a drágán fizetett tanárok nagy száma után, ezek előadásainak az iskoláiban fölolvása nyomán meg akarja bírálni a tanítás gyakorlati voltát, holott ez csak mesterkéltén növelheti az ismereteket, mint üvegház a délszaki növényt; protestáns közép-tanodáink tanrendszere pedig maga a tanszabadság, mely a népeletből fejlett ki; — rendszer alatt értünk élesen meghatározott typut, értjük a szükséges alapelveknek mind lételét, mind következetes átszövődését az egész oktatáson oly tanárok közbenjárása mellett, kik az ismereteket saját velejükből át is tudják vinni a tanulók fogalmaiba. A szabad vizsgálódás elvére fektetett protestánstizmus kiválólag az értelemhez szól, azt minden tévedéstől gondosan meg kell óvni, nehogy kinövései felszivhassák a hit összes életerejét: innét az iskola-ügynek a protestáns egyház által lett fölkaroltatása; innét a protestáns értelmiség valamenynyi embereinek hitsorsosi fölvilágosítására, tanítására irányzott törekvései. A miniszteri ja-

vaslat a kormányt föl akarná ruházni mindazon tendókkal, melyeket a protestáns közép-tanodáknál a község, az esperesség és az egyházkerület közvetlenül, vagy közvetve teljesítenek; midőn azonban fönlünkben cseng a páthosz, melylyel nekünk leckét tartanak a miniszteri tanfelügyelők érdemeiről és üdvös hatásokról, mi egyszerűen az életre, eme leggyakorlatiasb oktatóra mutatunk, mely e tekintetben teljes kiábrándulást hozott ország szerte, bizonyítván, hogy a felügyelet nem írott jelentésekben végeztetik be, és hogy a kormány közegei az autonóm kormányzatot nem pótolhatják, sőt azon mérőt meg sem üthetik, melylyel az autonóm egyház közegeit meg szoktuk mérni. Protestáns nevelési mozgalmunk előrehaladása nem ok, hanem okozat; mi nem állunk kívül a nép életén, mint az oktatás-ügyi miniszter a közép-tanodákról szóló törvényjavaslatával; mi nem is akarunk kívül állani. A mi iskolai életünk, protestáns népünk élete, és az ő szüksége, a mi szükségűnk. De oktatás-ügyi miniszterűnknek, ugy látszik, szokása az óramutatóra ráfogni, hogy azért van dél, mert a mutató tizenkettőn áll: pedig csak azért áll tizenkettőn, mivel hogy dél van. Ahhoz nem sok jóserő kell, hogy párhuzamot vonjunk a szellem elláthatlan ereje és a cselekvés szűkebb köre között, számot vetve a szolgáltatunkra álló anyaggal, előre láthatjuk, miszerint tanügyi viszonyaink élet-erős javulása erőltetéseket, rögtönzéseket nem tür, és hogy az, ki a közoktatás minden anyagi és szellemi hiányain egyszerre segíteni akar, ki az autonóm egyházat, autonóm nevelési rendszer nélkül képzelheti, az veszélyes illuzióban él, az a műveltség vezér-eszméit oly anynyira magához öleli, hogy el is fojtja. Azért, bizzunk is csillagzatunkban és a bizodalom horgonyát azon kitűrés és áldozat-készség fenekére vessük, melyet a protestáns egyház iskolái istápolásában mindig tanusított; hiszszük egyszersmind, hogy az országgyűlés, a parlamentarizmus anynyi szélvészszel megvívott hajójárúl nem fogja lerántani a tanszabadság lobogóját. (Hosszas éljenzés.)

Egyébiránt, jó példával elől menni kívánván azon érzetem kifejtésében, hogy mindent, mit oktatási ügyünk segélyezésére teszünk, a protestántizmus szoros érdeke multhatatlanul követel: az eperjesi tanítóképezde jövő évi szükségeire megint ezer frtot, a nyolc esperességekben egy-egy néptanító 50 frt. jutalmazására négyszáz frtot, és az új-lesznai iskolákra

Száz frtot ajánlok és ezennel az egyházkerületi gyűlést megnyitottnak nyilvánítom.

Caveant consules!

Lázás korban élünk. Mintha mindennel szakítani akar-nánk, úgy reformálunk mindig és mindenütt; vagy legalább akarunk reformálni. Agyunkban feltűnik egy új gondolat, új eszme, világ elé tárjuk sokszor egy csomó frázis, kopott sallang kíséretében. Aztán lesz belőle nagy vita, egy nemzetet megrázó küzdelem! Milyen volt például a legáció kérdése. Hányan meghányták és vetették e tárgyat! Hiában, nagyon égető volt a kérdés.

Ekkint került felszínre másfél évvel ez előtt az Enyeden levő theologiai fakultás kérdése. E lapok szerkesztője hozta szóba. Rám fájó hatással volt e cikk. Fájó ama sőtét kép látása, melyet ez erdélyi prot. magyar papság állapotára tüntetett fel; fájó az, hogy a nyomasztó állapot okát ott keresték, a hol legkevésbé megtalálható. t. i. a theologiai fakultásban. Az feledve volt, hogy papjaink legnagyobb része, mily szegényítő szegényen van fizetve; feledve volt ama szellemet megölő szegénység, mely folyton üzi gazdáját és követeli, hogy e kérdésre: mit együnk, mivel ruházkodjunk, feleletet adjon. Feledve volt, s azt hívék, hogy a papság régi dicsőségének fénylakába úgy lesz megint átköltöztethető, ha a theologiai fakultás Enyedről Kolozsvárra költöztetik át. Az érvek egész serege állott rendelkezés alatt. Megvallom, rám amaz érvek, melyek akkor felsorolva voltak, semmi meggyőző hatással sem voltak. Sőt különösnek tünt fel, hogy érv gyanánt még az is fel volt hozva, hogy Kolozsvárnak jó papjai vannak. *) (Hát Enyednek nincs-e?); Kolozsvár nagy város; Kolozsvár művelt város; Kolozsvár finom város, s tehát több saloniás könnyedségre, több társalgási finomságra lehet itt szert tenni, mint Enyeden, sat. Önkénytelenül Tübingára, s Németország más nevezetesebb egyetemeire gondoltam. Miért nem viszik ezek is e kis fészekből a theol fakultást Studtgardba, hol oly mivelte publikum lakik? Miért tartják itt, hol a nép oly egyszerű, oly saloniatlan? Miért tartják itt, hisz itt azt sem tanulják meg, mikint kelljen ügyesen, hízegően kimondani „Küss die Hand.“ Azonban megnyugodtam, gondolván, hogy a németek is tévedhetnek.

Azonban, voltak olyan érvek is, melyek miután a tudományos képződéssel álltak kapcsolatban, alaposaknak látszottak. Ilyen érv volt az, hogy Kolozsvártt egyetem van,

*) Föltett szándékunk, hogy e tárgyra vonatkozó minden, bárhonnan jöhető ellenvéleménynek készséggel megnyitjuk lapunkat a nélkül, hogy aszterusokkal akarnók a cikkek hatását netán ellensúlyozni, lesz módunk, azokat megeafolni, vagy megeafolva látni; de ez inszinuációt, határozottan viszsautasítjuk. s kászek vagyunk, jutalmat tűzni ki annak, ki említett cikkeinkből ezt ránk olvasgatja. (Lásd lapunk mult évi 108—4-ik számát, 26—27 lap.) A mi fiatal barátaink egy része, mihelyt túl van Piripócson s pláné, egy német egyetemen megfordul: azonnal el kezd ábrándozni s nem egyszer félre beszélni; aztán „Der Schelm denkt, wier er ist“ s a mai fiataltság minél kevesebbet ad a szerénységre; nó meg a — logikára.

Szerk.

s ha a theol. fakultást Enyedről átköltöztetik, úgy a theologusok tudományosabb kiképződésre tehetnek szert, miut eddig. Most ujabban jelent meg egy cikksorozat, mely az áthelyezést sürgeti, s melynek írója a fontosabb érveket még egyszer megszellezteti.

Pár megjegyzést magam is akarok tenni. Valeant, quantum valent!

A 27—29 számokban megjelent cikk írójára nézve még kétséget sem szenved az, hogy „theologiai fakultásun-ra nézve Kolozsvár előnyösebb, mint Enyed.“ Ez előtte nagyou világos, azonban tételét még is igyekszik bizonyítékokkal támogatni. Természetes; meggyőződést csak érvek által szerezhetünk. Ervelésének súlypontját a kolozsvári egyetemre és tanintézetekre fekteti.

Kétségtelen, hogy theologiai fakultásunkra némi előnyt nyujtana az, ha más fakultásokkal egy helyen lehetne. E tételt in abstrakto senki sem fogja kétségbe vonni. De mit az elmélet fennen magasztal, azt a gyakorlati élet igen sokszor kineveti, kigúnyolja. Cikkiró a kolozsvári filozofiai fakultás tanárait is latba akarja vetni, midőn azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy theologusaink, ha e tanároknál hospitálhatnának, tán több szellemi kincset fognának gyűjteni, mint a menyinyit a külföldre jövő theologusok gyűjtenek. Igaza lehet. A ki ott tanul, az bizonyára több eredményt mutat fel, mint az, a ki itt alszik. De egyenlő észtehetséggel, egyenlő szorgalommal külföldön talán csak mégis többecske lehet tanulni, mint Kolozsvártt. Aztán, mi célból tette itt cikkiró Kolozsvárt, Enyedel szemben? Hát Enyednek nincs-e filozofia-tanára, jeles-tanára, ki teljes öntudatával bir annak, a mit tanít? A theologus itt is ép úgy hospitálhat, mint Kolozsvártt, ha ugyan kedve van naponkint 5 órai hallgatás után még tovább is hallgatni. Ha lelkiismerettel hospitál, úgy bizonyára elég eredményyel fog hospitálni. Mire volt hát a kolozsvári egyetem filozofia-tanárait felhozni? Miért keressünk ellentétet ott, hol egyenlőség uralkodik? Miért nem vagyunk egy kissé óvatosabbak és kiméletesebbek? Igaz, hogy Enyeden filozofiát csak egyetlen tanár tanít, s ennek folytán némely része a filozofiának nem adható elé, pl. metafizika és filozofia-történet; de gondoljunk másfelől arra is, hogy ha theologiánk élet-erős akar lenni, úgy némely minden jelentőség nélküli tárgyat mellőzni kell, s a filozofiát, mint előkészítő tudományt, a theologiával egybe kell kapcsolnunk; ekkor Kolozsvárnak semmi hasznát sem lehet venni; az erdélyi protestántizmusnak magának kell gondoskodni arról, hogy a filozofiai tudományok protestáns szellemenben adassanak elé a pap-növendékeknek. Hogy ez átalakulásnak meg kell történni, arról aligha fog valaki kétkedni. Gymnáziumainkban a filozofia nem tárgyalható, s így ha a theologus egyenesen a keresztyén morálnak kezd, akkor az egyes filozofiai meghatározásokból (milyen pl. a priori, subjectiv, objectiv, metafizikai szükségesség sat.) ép annyit fog érteni, mint én a kártyavetésből. Hogy mily nehéz a theologia azok előtt, kik filozofiai előismerettel nem birnak, arra magam is tudok példát, s még többet tudnak

*

a th. profeszszorok. Ez előismeretet pedig csak egy hospitálásból megtanulni, nem lehet. Szóval, ne tulajdonítsunk a hospitálásnak oly nagy fontosságot, mint a minővel nem birt és nem bir soha; hanem, ha azt akarjuk, hogy theologusaink gondolkozó papok legyenek, akkor magunk rendezzük úgy viszonyainkat, hogy a papnövendék feladatának ismerje, a filozófiai tudományokat is áttanulni. Ez tehát semmit sem indokolja cikkiró tervét és célját.

A mi a tanári-képezdét illeti, én meg nem foghatom, mikint jöhetett cikkiró ily gondolatra. Hogy valaki, mint theologus, a tanári pályára is elkészülhessen egy kálap alatt, az absolute lehetetlen. Ne csináljunk gyermekjátékot a tanárságból, vagy jobban mondva, ne úzzuk a régi játékot tovább; hagyjunk fel vele. Ha fogalmunk van arról, hogy minő képzettségűnek kell lenni egy tanárnak, akkor valljuk be őszintén, hogy már is sokat, nagyon sokat elhamarkodtunk.

Ernyedetlen, feszült szorgalommal, három év alatt tán még lehet odáig vinni, hogy a tanári ismeretet elsajátíthassa egy ifju, ki érettségi vizsgáját kellő sikerrel tette le, és most minden idejét csak a gymnázialis tárgyakra szenteli. Ne hivatkozzék senki a multa; ne mondja senki, hogy tanárainknak eddig sem kellett három év arra, hogy pályájukra elkészülhessenek. Reformálni akarunk? Reformáljunk gyökeresen, s hagyjunk fel a toldozással és foldozással. Tanáraink elég jól vannak fizetve arra, hogy alapos szakismeretet várhassunk tőlük. E szak-ismeret megszerzése, újból állítom, hogy legalább is három évet vesz igénybe. A theologiai tudományok szintén három évet igényelnek. Együtt tehát hat évi munka! És cikkiró mindezt három év alatt, vagy négy év alatt akarja elvégeztetni? Három év alatt odáig, hogy valaki rossz theologus és rossz tanár legyen, lehet vinni, de tovább sehogy sem. És aki e rendszer mellett kardoskodik, az nyilván a visszaesés mellett küzd. Igaz, hogy egy szegény emberre nézve nagy jótét volna, ha a theologia végeztével egyszersmind a tanári vizsgát is letehetné, és tanár lehetne. Meglehet az is, hogy talán minősítenék. De dacára a minősítésnek, tanári képzettséggel még sem fogna birni. Igaz az is, hogy egy kis latint eltanítani, nem nehéz dolog; de vajjon tanítás-e ez? Ha nincs a tanítónak fogalom-gazdagsága, eszme-világa, ha nincs historiai ismerete, ha nem tudta magát beélni a mult világába, s nem bírta tanítványait ugyanide visszavezetni: akkor nevezhetik ugyan tanárnak, de e nevet sehogy sem fogja megérdemelni. Ne akarjunk hát sok oly mindenfélét végeztetni theologusainkkal, elégedjünk meg azzal, hisz a nagy világon mindenütt megelégesznek, ha jó theologusok. Ilyenek pedig Enyeden is lehetnek. Én azt is bevallom, hogy a theologusnak természet-tudományi ismerettel is birnia kell, hogy tudja, mely oldalról van a theologia támadásoknak kitéve. E pontra térek.

Itt is van-e valami haszna a kolozsvári egyetemnek; nyujt-e oly előnyöt, hogy az átköltöztetést kikerülhetlenné tegye? A tudvágyó theologus hasztalan hospital, sőt még rendes hallgató is hasztalanul leszen. A valódi

természet-tudós halad a maga útján, s nem sokat törődik azzal, hogy mi lesz a theologiai eszmékkel. Magának a theologiai profeszszornak kötelessége az, hogy e téren is világot gyujtson s rámutasson az irodalom azon kiváló termékeire, melyekből magának a tanuló meggyőződést szerezhethet. A természet-tudományok mai állás-pontján a vallás támadásoknak van kitéve; fennen hirdetik, hogy ütött a vallás végórája. Magának a theologusnak kell megmutatnia tehát, hogy a vallás ép oly jogosultsága ma, mint ezer év előtt. Neki kell megmutatnia, hogy a természet-tudós csak a láthatóval, az érzékivel, a jelenségek csoportosításával foglalkozik, míg a szelleminél, az érzék felettinél, ha józanul gondolkodik, meghódol, és azt mondja: ismeretnek itt határa van. Ehhez, igaz, a tanulóknak egy kis előismeretre van szüksége, de ez előismeretet a gymnáziumban bőségesen megszerezheti, míg hospitálás útján soha. Hol tehát az ok, mely sürgeti theologiai fakultásunk átköltöztetését?

Cikkiró anomáliának tartja, hogy az 1000—1500 frttal dotált tanári állomások elnyerhetésére szükséges kválifició Kolozsvárt is megszerezhető, míg az 500—600 frttal javadalmazott papi hivatal elnyerhetéseért külföldre kell jöni. Ez csakugyan valóságos anomália. De ebből azt következtetni, hogy papjainknak nincs miért külföldre jöni, nagyon sánta logika volna. Ennek vitatása azonban, nem tartozik ide; csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a fakultás áthelyezése ezen anomáliát soha sem szünteti meg. Azért a tanár még is csak ezer-kétezer forinttal lesz fizetve, míg a szegény megvetett pap éhen hal. Akar-e hát az erdélyi protestántizmus magának tekintélyes és önérzetes papságot teremteni? Ugy hagyjon békét a theologiai fakultásnak, ne ujitson ott, a hol az ujtás fölösleges, sőt tán káros, hanem mütassa meg tetterejét ott, hol a százados épületet a vész leginkább fenyegeti: adjon kegyeret papjai kezébe, hadd ébredjen föl újra a régi munka-kedv, és tett-erő. Szánja meg már valahára ama papságot, mely rongyos és éhezik, és a mely jobb sorsra érdemes. Itt működjék, itt ujitson, e tárgy érdekében írjon és szónokoljon, s akkor tán lehet remélni az ébredés korát. Oly vakmerő senki sem leendő, hogy azt állítsa, miszerint az enyedi theologiai ifjuságot szellemi álm lepte meg. Nem! Kellő készütséggel, és a lelkesedés lángjával távoznak sokan ama falak közül, de egyházaink zilált viszonyai, a szegénység nyomasztó terhe, a nép erkölcsi hanyatlása, a politikai viszonyok sibbasztó hatalma megtöri még a legnemesebb lelkeket is, midőn látja, hogy a mult reményével a jelen csalódása gúnyolódik szüntelen, midőn látja, hogy Juno helyett föllegét ölelt.

Bartók György,
pap-jelölt.

(Vége következik.)

Az igazgató-tanács gyűléséből.

Kolozsvárt, augusztus 2-án, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök. Jelenvoltak: Benkő János, Gyarmathy Miklós, Ince Mihály, dr. Kolozsvári Sán-

dor, Lészai Ferenc, Szabó Ádám, Szász Béla, Szász Gerő és Bodor Antal, titkár.

1) A szil.-szólnoki egyházmegye közgyűlése panaszt emel a püspökiszék azon határozata ellen, mely egy bizonyos vétség miatt a kir. kuria által is elítélt Nagy László lelkészt az esperességtől, jegyzőségtől, és törvényszéki ülnökségtől három évre elzárta; s kérdi: hogy létezik-e püspökiszék, s ha igen, kik annak törvényszerű tagjai, mi annak hatásköre; illetőleg, ha létezik püspökiszék fegyelmi ügyekben, a püspökiszék és köz-törvényszék hatásköre között a határvonal hol húzható el? Áttétetik a főt. püspök aa.-hoz.

2) A zilahi tanoda előjárósága a moldva-oláhországi miszió részére 12 frt. segély-összeget küldött be. Áttétetik pénztárnokhoz további intézkedésig takarékpénztárba helyezés végett.

3) Az al-dobolyi egyházközség 42 évig buzgón szolgáló kántor-tanítóját nyugalomba helyezve, a fél fizetés és

90 frt. segélyösszeg megajánlásáról szerkesztett díjlevelet kéri megerősíteni. A díjlevél megerősítettik.

4) A kibédi egyházközség kéri felekezeti iskolájának községi iskolára változtatását megengedni. A kérvény nem lévén [a kiadott szabály szerint felszerelve, visszautasítottik.

5) A kis-eskülli 900 frt. **B.** betűs kötvényből 100 frt. utalványoztatik örd.-kereszturi beszolgáló lelkésznek két darab fekvő használata elvonása által szenvedett kára ki-elégítésül. Az 1290 frt. **A.** betűs kötvény kamatai beszolgáló lelkész részére folyósítottatnak.

6) A tanügyi bizottság beadta az áttett tanodai zár-tudósítások megvizsgálása folytán felmerült észrevételeit. A bizottság jelentése elfogadásával az illető tanodák előjáróságai a tapasztalt hiányokra figyelmeztetnek.

— Előadatott ezen kívül 26 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

TÁRCA.

Vallás, keresztyénség, protestántizmus.

(Folytatás.)

Szép nyilatkozata volt az Anselmusnak: „nem akarok érteni, hogy higgyek, hanem hiszek, hogy értsek, mert a ki nem hitt, nem fog tapasztalni, és a ki nem tapasztalt, nem fog érteni“ *) Azonban, miképen lehet megértésre gondolni mindazon dogmáknál, melyek a tapasztalás tárgyai még soha sem lehettek? Azokat lehetett hinni és csak tekintélyre, de saját tapasztalatról szó sem lehetett. Saját tapasztalatom győzhet meg engem arról, hogy értelmem fölvilágosult, s hogy magamat istenhez közelebb érzem, valahányszor Krisztussal közösségbe lépek és az ő példája szerint élek.

Épen úgy taníthat meg engem mások szemlélése arról, hogy én ezen tekintetben nem vagyok kivétel a szabály alól s ember-társaimnál is ugyan azon jelenség mutatkozik. Így azon meggyőződésre jöhetek saját és mások tapasztalataiból, hogy Jézusból erkölcsi erő származott, mely az idők folyamában nem gyengült, sőt még mindig inkább-inkább hat az emberiség megnevelésére s elég erővel bír arra, hogy a világot jobb szellemmel eltöltse, lelkesítse s azt az örökévalóhoz utasítsa, istenhez vezesse ott, hol érzi élvezetekbe, múlandó érdekekbe süjvedett. De soha sem tudja azt tanítani nekem sem öntapasztalatom, sem ember-társaimé, hogy istenhez nem közeledhetem máskép, ha a Galgotha keresztjén Jézus vére, mint az isten-ember vére ki nem öntetett, a kinek halála végtelen becsesél bír és oly jutalomra tud igényt adni, melynek öröklését ő szerzi meg nekünk.

*) „Neque enim quaero intelligere. ut credam, sed credo, ut intelligam. Nam, qui non crediderit, non experietur, et qui expertus non fuerit, non intelliget.“

Még a szerencsétlenségben is tapasztalom, hogy benső béke tölt el engem s lelkem nyugalma zavartalan marad, mihelyt azon szilárd hitben — hogy istennek világ-kormányzása bölcsesség és szeretet — gyermeki bizalommal rendelem az ő akaratára alá kívánságaimat. Míg ellenkező esetben, szívem nyomtatva és nyugtalanítva érzi magát még a legnagyobb szerencsében is, ha az istenbe vetett hit elhagyott engem, s nem vagyok meggyőződve a felől, hogy jövőre és mindenkorra a legjobb kezekre van bízva az én sorsom és a világé. De miképen győzhetne meg engem tapasztalatom arról, hogy az egy isteni lény három személyre oszlik, kiknek személyes különbsége, ámbár mindenik tökéletes isten, de még sem vezethet három isten elfogadására.

Lelki életem felőli tapasztalatom minden kétségen felül emelhet arra nézve, hogy én az ima által, azaz, az által, hogy gondolataimat csendes magányban istenre irányzom s az ő szemei előtt mindazt, mi bennem fölmerül, minden kívánságomat, minden reményemet fölteszem: egy olyan erőt nyerek, a melyet semmi egyéb nem adhat nékem. Semmi tapasztalás sem taníthat meg azonban arra — sőt számtalanszor az ellenkezőre tanít — hogy létezik egy ima meghallgatás a szó közönséges értelmében, mint kívánságaink beteljesedése, mint kéréseink szerinti igazgatása a földi dolgoknak.

Így, volt az egyháznak nagy számu dogmája, melyeknél még gondolni sem lehetett sem a tapasztalásra, sem a megértésre, melyeknél csak a vakhit volt lehetséges, egy olyan vakhit, mely a tudományt nem csak kevésre becsülte, hanem még gyakran erőszakot is követett el rajta. Annyira észszerűtlenek voltak azok, hogy mindazon fáradságnak füstbe kellett mennie, mely arra törekedett, hogy azoknak észszerűségét bebizonyítsa. Épen ezért, mihelyt a tudomány némileg megerősedett és önállóságot nyert, mihelyt kiérdemelte egy rendezett és összefüggő tudás szép nevének hor-

dozását: okvetlenül özszeütközésbe kellett jönie az afféle oktalan hittél; mert csak akkor élhetett vele barátságban és egyetértésben, ha minden erejét és önállóságát megtagadta s az egyház szolgálójává alázta magát. Hit és tudás kibékítése ily állapotban—képtelenség volt. Az egyetlen, a mi lehetséges volt: kibékíthetlen ellenségesség, vagy észszerütlen rabszolgaság.

Hit és tudás kibékítése, a középkor utolsó felének ezen jelszava, lett ismét a jelszava mindazoknak, a kik szívének a vallás ép oly drága volt, mint eszöknek a tudomány. Ujra előállott, nem az egyházon kívül és az iránta való ellenséges érzületben, hanem azon belől — és pedig főleg a protestáns egyházban — az egyház tanainak legbuzgóbb védői és legalaposabb ismerői között egy theologia, melyet modernnek szoktak nevezni, és azt tűzte céljául: hogy a világnak olyan vallásos hitet hirdessen, mely ellen a tudomány semmi ellenvetést se tehessen, hanem a melyet — jóllehet nem a maga talaján eredett — teljes joggal elismerhet és tisztelettel üdvözölhet. Vajjon, ezen új törekvés is a régi sorsára jut? A modern theologia vállalata is oly gyászosan fönnakad, mint a scholásztikáé? Vajjon, a 20-ik század, vagy talán még a 19-iknek a vége oly állapotban fogja-e találni az emberiség szellemét, minőben a 14-iknek közepén találta? Vak és oktalan hitbe fog-e süjnedni az egyik rész, melyre a legbátrabb és legkomolyabb gondolkodók részvétellel néznek; s a másik rész elidegenedik-e a vallástól, hogy azon komolyságot, mely az emberekben még lesz, az u. n. praktikus előny vadászására szenteljék; s egy harmadik rész, tiszta és komoly szándékkal, a művészet lehellelte által némi költészetet öntsen az egyhangu prózába s a társas életet valami romek művé alakítsa át, de képtelenül arra, hogy nyugalmat és békét, főleg erőt találjon, mely korunk „beteges“ nemzedékét egészséges étellel legyen képes áthatni? Hitetlenség és ostobaság, s e kettő között bizonytalanság és kétely fog-e rezultátuma lenni századunk minden gondolkodásának, szenvedésének és vizályainak?

Azt hiszem, nem nehéz, e kérdésekre feleletet adni?

Az bizonyos, hogy a modern theologia csak akkor juthat a scholásztika szerencsétlen sorsára, ha neki is ugyanazon nehézségekkel kell küzdeni, melyek okozták a vállalat sikertelenségét a középkorban. Ha ellenben, a dolgok állapota minden tekintetben megváltozott, többé nem áll utunkban az, a mi korábban lehetlenné tette a szerencsés kimenelt. Ma a hit és tudomány állapota anynyira különbözik a korábbi századokétól, hogy most az, a mi akkor a cél kivitele ellen működött, épen közre működik. S így jogosítva vagyunk, azon erős bizalmat táplálni, hogy az, a mi korábban nem sikerült, most és pedig épen most először, de mindenkorra is sikerülni fog. Valóban, megváltoztak a körülmények. Ha a középkori egyház a vizsgálódás eredményét előre megszabta, a mai egyház teljesen szabadon megengedi azt. Ha a scholásztika tudománya alapjában élet-erő nélküli volt, korunk tudománya évről-évre erősebb és „egészségesebb“ lesz. S ezen erős fát kidönteni, nem lesz képes legerősebb vihar sem. Mozdulatlanul áll az, s mint egy szik-

la dacol annak hatalmával. Ha végre a középkor hite mindenféle észszerütlen hittétellel elfogadásából állott, melyeknek elfogadása, vagy eldobása semmi viszonyban nem áll a vallással, ugy azzal szemben, a 19-ik század hite a megelőző nemzedék által helyes utra van vezetve és azon térre szorított, melyen semmit sem kell félnie a tudomány skeptícizmusától.

Itt hosszasan beszél ír az orthodoxok azon követelése ellen, hogy a modernnek tartsák becsületbeli kötelességüknek, kilépni az egyházból, s több eféle „szép“ és keresztényi kívánsága ellen az „igazhivő“ (1?) egyéneknek. Én azonban, feleslegesnek tartom, részletesen leírni a különben érdekesnek talált vitát, s csak a tárgyhoz szorosabban tartozókat említem meg belőle, még pedig azon két okból: mert azt hiszem, hogy nálunk mai napság nem lépnek fel az orthodoxok olyan „kegyes“ követelésekkel, s másfelől pedig, habár közvetőlegesen sem akarok azok közé tartozni, kikre szól Farkas József urnak ezen szép mondása: „mihelyt protestáns, s kivált ha kálvinista, ha akkora is, mint az öklöm, már keresi, hogy melyik hitrokonával dulakodjék“ (Prot. E. Isk. lap f. évi 16-ik száma.)

Ti (orthodoxok) — mondja Opz o o m e r — igen jól tudjátok, hogy a reformált egyház nem maradt változatlanul az, a mi a dodtrechti zsinat korában volt. Mint protestáns egyház megnyitotta az utat minden tudomány és fejlődés előtt. Megnyitotta önmagát ezek befolyása előtt, és ezen befolyások nem voltak haszon nélküliek. Azon zsinat idejében még nem léteztek sem a Cartesius, sem a Newton munkái. Menynyi termékeny vizsgálódásnak kellett következnien ezen örökre nagy becsü művek után. Cartesius irataira következett az egész új filozofia; Newton műveire a természet-tudomány legnagyobb és legjobb része! Lehetséges volt-e az, hogy a legnemesebb szellemek gondolkodása nyom nélkül tűnjék el azon egyház felett, mely a fölvilágosultsággal és előre haladással semmi nemü szövetséget nem tűrt el? S mit mondjak a nyelvek, az ó-kor és a történelem méjjebb tanulmányozásáról? A reformáció óta menynyi gondolkoztak, beszéltek, és vitatkoztak a biblia eredete, özszeállítása, hitelreméltósága és tekintélye felett! Menynyre megváltozott a magyarázat és a kritika alakja! Csak a reformált egyház dogmatikájának lett volna-e azon szomorujoga, hogy mindezen tudományok befolyása alól kivonja magát? Nem! Ez is változott, s azon alakot, melyben először megjelent, lassankint széttörte a használat és szokás. A szabad vizsgálódást, melyet ti el akartok rabolni tőlünk, megengedi nekünk az egyház; mert hiszen ő maga is csak ezen vizsgálódás által lett azzá, a mi most. És távol attól, hogy más utra akarjon térni, inkább azon ösvényen akar haladni, melyen mai napig járt.

A prot. egyház nem akarja kigúnyolni a szabadságot, sőt épen ezen szabadságba helyezni büszkeségét. Ti magagatok is, ha sikerülne nektek, valaha megsemmisíteni ezen szabadságot, bizonyosan megbánással tekintenéltek vissza művetökre.

Ezt kiáltánatok egymásnak: nem lettünk-e kateholikusok?!

Szabadon kell hagyni a tudományt. Ezt tette a mi egyházunk mind addig, míg a tudomány szabad iskoláihoz csatlakozott s azokból hitte el tanítóit; s ezt fogja jövőben is tenni mind addig, míg saját jellegét meg nem tagadja és lényének legnemesebb részein öngyilkosságot nem követ el. S épen azért megyünk mi bátran szembe a jövővel s percig sem kételkedünk abban, hogy a nagy célt — a hit és tudás kibékítését — elérjük. Ha ezen kibékítés nem sikerült akkor, a midőn az egyház bilincsekbe verte a tudományt, most, midőn maga az egyház szabad lábára helyezte azt, reményünk van a sikerre.

Most már nem kell attól tartani, hogy a tudomány — dacára szabadságának — önként a szolgaságot választja. Ha kész, szövetséget kötni a vallással, ezt csak azon föltétel alatt teszi, hogy jogában semmi tekintetben rövidséget ne szenvedjen. Sem bizonyos vívmányait, sem azon nagy elveket, melyeknek megvalósítására elég erővel bír, nem fogja föladni. Nem mondhat le azon jogáról, hogy azon kérdéseket, melyek az ő körébe tartoznak, kizárólag a maga ítélő széke elé vonja, semmi idegen bíró ítéletét ne tűrje. Őszintén bevallja, hogy az ő képviselői között is voltak olyanok, kik tévuton jártak, s tudásuknak összlege nagyon csekély ahhoz képest, mi még föl kutatandó a világban.

Benkő Gyula.

(Folyt. következik.)

Ezen levelem adassék Garda József urnak!

Az „Áttegyük-e papnővöldénket Kolozsvárra?“ című cikksorozatra vonatkozólag, uraságod neve alatt a lapok közelebbi számában egy „Nyilatkozat“ jelent meg, melynek veleje, ha van, oda megy ki, hogy:

1) Ha a theologusok Kolozsvárt az egyetemet, tanárképezdét, könyvtárakat sat. fel akarnák használni: éjjel is kellene dolgozniok.

Erre csak azt válaszolhatom, hogy biz' az nincs különben! Az embernek — s különösen a tanuló embernek — annyira dolga van, hogy rövid reá a nappal. Azért kellett feltalálni a fagygyu-gyergyát is. Tudom én azt, hogy uraságodnak is a végett, hogy profeszszori katedróját megérdemelhesse, sokat kellett — s kell ma is — éjjelenként dolgoznia; már az affélét megkövetelik az embertől, a meddig csak bírja.

2) Az idézett cikksorozatban felhozott ama körülmény, hogy az enyedi kollégiumban egyik osztály-tanító egyszersmind harmad évi theologus — Garda ur szerint — nem argumentum. Mert — mondja Garda ur — „ama theologus, mint kitűnő első fiu, fel volt mentve a rendes tanórák alól; hirtelen beállott szükségből az első elemi-osztály vezetésével bízott meg.“

Azt akarja-e uraságod ezzel mondani, hogy ama theologust, mert kitűnő első fiu volt, fölmentették a lecke-látogatás alól; aztán valamikor későbbben „hirtelen beállott szük-

ségből“ megtették osztály-tanítónak? Tehát, önkénel rendes szokás, szabály az, hogy a „kitűnő első fiu“ a rendes tanórákra nem tartozik eljárni? Nehezen hiszem, hogy így állana a dolog. Pedig — „a logika szerint“ — alig lehet más értelmet kivenni eme szavakból: ama theologus, mint kitűnő első fiu, fel volt mentve a rendes tanórák alól; hirtelen beállott, sat.“

Vagy, tán azt akarta mondani uraságod, hogy ama theologus csak a rendes (alkalmasint nappali) tanórák látogatása alól volt felmentve; ezen órák ugyis csak hiábanvalóságokkal vannak betöltve; a theologiai tárgyakat pedig rendkívüli (alkalmasint éjjeli) órákon neki is hallgatni kellett; aztán így magyarázható meg, hogy egy ember, egy időben, osztály-tanító és hittan-hallgató is — még pedig „kitűnő“ — lehetett? Ezt sem tartom valószínűnek. Pedig „a logika szerint“ Garda ur szavaiból, vagy lehet ezt is érteni, vagy pedig a „rendes“ jelző — ügyetlen pleonázmus.

Avagy, tán azt akarta volna mondani uraságod, hogy miután a hirtelen beállott szükségben másként segíteni, nem tudtak: az első elemi osztály vezetésével megbíztak egy theologus deákot, a kit ennek következtében lecke-látogatási kötelessége alól föl is mentettek; de ez csak kivételes intézkedés volt, s magyarázatát a rendkívüli körülményekben leli? Hogy ilyes valamit óhajtott volna Garda ur kifejezni: megengedem. Nagy adag jóakarattal ezt is lehet legalább sejteni. De — „a logika szerint“ — bizony nem ezt mondta.

Nem vonom kétségbe azt sem, hogy mindezekről eltérőleg, tán valami egészen egyebet akart kifejezni Garda ur; de már azt — lelkemre mondom — sejteni sem tudom.

Denique, bármikint „iparkodom“ megérteni uraságod nyilatkozatának második részét: nem látom benne ama lesújtó villámot, mely a kérdéses állítás erejét végkép megsemmisítené, s mely után ön diadal-érzettel kérdezhetné: „hol van az argumentum?“

Én azt mondom vala, hogy jó lenne papnővöldénket Kolozsvárra tenni, egyéb nagy fontosságú körülményektől eltekintve, már csak azért is, mert itt theologusaink jobbjai hasznát vehetnék az egyetemnek, tanár-képezdének, könyvtáraknak, sat. És elég vakmerő valék, azt hiúni (a mit azonban ma is hiszek és vallok), hogy az a kitűnő tanuló, ha — mint látom — reá ér saját tanulni valója mellett még osztály-tanító gyanánt is működni: ez utóbbi munka helyett inkább csinálhatna valamit saját erudiciója gyarapítására; a kollégiumban nyújtott szellemi táplálék mellett használhatná egyikét-másikat a nevezett intézeteknek is.

Ha ezzel szemben kimútatta volna Garda ur: hogy de biz' úgy el van foglalva az ő theologus deákja, hogy abszolút lehetlenség egyebet is tanulnia, mint revokációt; és ha kimútatta volna, hogy ime azon szegény ifju ember is, a kit osztály-tanítónak alkalmaztak, e miatt nem állhatott közvizsgálatra s elvesztett egy évet: ez esetben bocsánatot kérve, meghajolnék uraságod előtt. Azonban — a nyilatkozat dacára — most is csak úgy áll a dolog: hogy Enyeden az egyik osztály-tanító egyszersmind harmad éves theologus volt,

nem csak, de sőt, „mint kitűnő első fiu,“ minden fennakadás nélkül végezhetette is a theol. kurszust.

E szerint, t. olvasóink előtt így áll az ügy: J. V. azt mondta valamire, hogy világos; Garda József pedig ki nyilatkoztatta, hogy bizony nem igaz a, mert lám olyan, mint a nap. Ezért ugyan nem lett volna szükség nyilatkozni. Vagy tán csak vakációi időtöltés volt az egész? Bizony, jobb lett volna a híres „Gondviselés tan“ átdolgozásával foglalkozni!

Végül, arra kérem uraságodat, legyen szives, megmondani a szerkesztőnek, hogy máskor ügyeltessen jobban a korrekturára, mert az ön nyilatkozatának egyik körmondában („Én most nem akarok“ sat.) nem találok a regens verbumot.*) Így pedig a stylus fölötte debilis.

Béke velünk!

J. V.

Másfél-százados ünnep.

H.-M.-Vásárhely, augusztus 2, 1874.

A h.-m.-vásárhelyi reform. gymnázium másfél-százados ünnepét mai napon ülte a h.-m.-vásárhelyi reform. egyház-tanács meghívása folytán a nép ezreinek emelkedett lelkesedése mellett, a meghívott egyházmegyék és a hazai prot. főtanodák és gymnáziumok tanári kara és küldöttségei részvéte mellett. A lefolyt ünnepélyességekről következőkben van szerencsem értesíteni.

Reggeli 8 órakor egybegyültek a hatósági küldöttek és vidéki vendégek az egyházi tanács-teremben, hol a kölcsönös bemutatók után Dáni Ferenc főispán üdvözölte a városi tanács élén az egyház-tanácsot, mire Török Bálint főgondnok kiemelve a körülményt, hogy az egyház-tanács, szemben a megtámadni szándékolt egyházi autonómiával, magát védelmi tekintetben késznek nyilvánítja, köszönetet mondott a küldöttségnek.

Ezek után, az egybegyültek a nép ezrei által kísérve, az új templomba vonultak, hol általános figyelem és emelkedett hangulat között Révész Bálint szuperintendens mondotta el itt örökre emlékezetben maradandó felséges imáját, melynek végeztével Miklovic lelkész üdvözölte a jelenlevőket. Ezután, a főgymnázium történet-statisztikai adatainak részletes fölemlítése mellett, Futó Mihály igazgató-tanár tartott hosszabb beszédet, melyben többek között fölemlíté, hogy egyfelől alkotmányos nemzeti törvényhozásunk a középtanodai oktatás immár halaszthatatlanná vált országos rendezésével állván szemben, a magyar protestántizmusnak iskolái iránti törhetlen ragaszkodása kemény megpróbáltatásnak néz elébe; továbbá, hogy a magára hagyott protestáns közönség elhagyatottságában megtanult a maga lábán járni, mi által a hazai protestántizmus sorsának ura lett, magában áll ereje, kezében a jövő szerencséje, egy-

*) A korrektúra a kézirat szerint — ezt illetőleg — pontos; a kézirat a nyomdában megtekinthető. A korrektor.

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

házának és iskolájának fölvirágzása, vagy hervalása; az az önerő a titok, mely a protestáns embert mások fölött egy fejjel teszi magasabbá; ez az a jel, melyben ha a protestáns egyháznak és iskolájának van még létre jogosultsága, a kor küzdelmében kell és lehet győznie. Következett Lechner László tanár alkalmi költeményének elszavalása, és végre Szeremlei Samu lelkész, velős, magasztos és nagyon tanulságos, a kor magaslatán álló zárbeszéde. Ezután, a „Szózat“ eléneklése után az egybegyültek meghatottan vonultak ki a zsufolásig megtelt nagy templomból.

Déli két órakor volt a „Sas“ vendéglőben a 300 terítékű köz-ebéd, melyen először Miklovic Bálint lelkész emelt poharat a királyra, utána Lechner tanár Révész Bálintra, Révész Bálint a h.-m.-vásárhelyi népre és környékére, mely e tanintézetet eddig is ily szépen föntartotta, továbbá Ballagi Mór, mint a m. t. akadémia küldötte és így tovább a toasztok hosszu sora, és boldognak érezte magát, a ki a már kedélyessé vált társaság hangos társalgása között toasztját elmondotta. 5 órakor az ebéd jó kedv között véget ért; utána a főgymnázium udvarán disztornászati tartott, azután nép-ünnep és végre igen kedélyes táncmulatság zárta be az ünnepély hosszu sorozatát.

KÜLÖNFÉLÉK.

= Kérelem a fiók-egyletek titkáraihoz. Egyletünk folyó évi közgyűlése még nincs ugyan hivatalosan kihirdetve, de valószínűleg októberben fog megtartatni, Pesten. Tisztelettel felkérem tehát a vidéki fiók-egyletek titkárait, sziveskedjenek az illető fiók-egylet két évi működéséről jelentéseket elkészíteni s szeptember 1-sőjéig hozzám beküldeni, hogy azok alapján én is elkészithessem a közgyűlés elé terjesztendő jelentésemet. A jelentésben sziveskedjenek megemlíteni, hogy a lefolyt két évben hány tagja volt a fiók-egyletnek, hány gyűlést tartottak, azokon minő intézkedéseket tettek, hány felolvasást tartottak és mely tárgyakról, mennyi pénzt szolgáltatottak be az egylet központi pénztárába és mennyit fordítottak a fiók-egylet különös céljaira, sat., szóval, mindazon adatokat, melyek a fiók-egyletnek két évi tevékenységét jellemzik. Pesten, jul. 24-én, 1874. Kovács Albert, egyleti titkár.

= Érdekesnek tartottuk Zsedényi egyházkerületi beszédét olvasóinkkal egész terjedelmében megismertetni annyival inkább, mert az kétségen kívül program-szerű beszéd s egyház-politikai tekintetben igen sokan vannak, kik ugyanazon uton haladnak. Tán felesleges mondanunk, hogy második felével nem vagyunk egy nézetben minden tekintetben. Az utolsó passzus pedig oly tiszteletreméltó áldozat-készség, melyet eléggé magasztalni, nem vagyunk képesek. Ha sok ilyen főgondnoka volna a magyar protestántizmusnak!

= Fraenkel Bernát, miskolci könyvkiadó előfizetést hirdet, n.-kállói ref. lelkész, Gyöngyösi Sámuel egyházi beszédeire ily cím alatt: „Magyar prot. egyházi szónoklatok.“ A mű 30 sűrűn nyomott iven, két füzetben fog megjelenni s 80—90 egyházi beszédet tartalmazand. Az előfizetési ár 3 forint, mely Miskolcra küldendő a kiadóhoz.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, AUGUSZTUS 13, 1874.

189—33. SZÁM.

Megjelenik minden esütőszámon egy iven. — Előfizetési ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. Szerkesztőségi iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Statisztikai párhuzam a magyarországi öt ev. ref. egyházkerület között.

A multé a dicsőség, hogy a márvány és szinek segítségével életet teremtett. A szobrász vésője, a festő ecsetje nem csak gondolatot, hanem életet is lehel. Magunk előtt látjuk a tárgyat, mely élénk tükrözi az alkotó gondolat-világát, lelkületét, vágyait, reményeit. Minden mű költészet, melyben idealizálva van a mult és jelen, annak minden vonása, mely szép, megragadó és fősleges; de benne van a jövő is, a mi az alkotó lelke előtt felderergett. A holt anyag mintegy megelevenül szemünk előtt; mozogni látjuk az egyes alakokat, melyek megragadják lelkünket, felesigázzák képzeletünket s kiváló vonásaik öszhangjából következtetést engednek vonni a jövőre.

Am, a jelen koré a dicsőség, hogy a véső és ecset mellé egy harmadik eszközt is talált, melynek segítségével nem ugyan egyes alakokat, hanem vidékeket, országokat és társulatokat ép oly elevenen állít szemünk elé, a holt anyagra ép ugy életet lehel. És ez eszköz, a szám. A statisztikusnak nincs szüksége márványra, színre, hogy alkotson, hogy élethiven fessen; neki elég a szám. Annak segítségével a legélethivebben állítja élénk tárgyát, melynek még az az érdeme is van, hogy kétségbe vonhatlanul igaz.

E tudomány az újabb kor vivmánya. S hogy nélkülözhetetlen, azt abból következtetjük, hogy mind inkább-inkább kezdi elfoglalni fontos helyét a tudományok között. Mint a vegyészlet kezd alapja lenni általában a természet-tudományoknak: ép ugy kezd alapja lenni a szám, a statisztika a legszélésebb értelemben vett állam-tudományoknak. Ez a fundamentum, melyre ma már minden társulat életét kell hogy építse, ha nem akar magának efemér tengést, hanem életet és erőt.

Igy fogva fel a statisztika fontos voltát, azt hiszem, nem teszek hazontalan fáradságot, midőn megkísértem, annak segítségével rajzát adni az öt ref. szuperintendenciának. Megvan ugyan homályosabb, vagy világosabb rajza minden egyházkerületnek; de együtt, egy egészbe öszszeállítva, még nem láttam. Az egész élet-hiven nem egy kis cikkecske keretében, hanem egy egész nagy munkában lehetne festeni; de addig is, mig ez a mű megszületnék, azt hiszem, nem lesz felesleges, sőt nem lesz minden tanúság nélkül való, felületesen bár megismertetni vele e lap t. olvasóit, kik nagy részének ugy sem igen van alkalmuk, saját egyházkerületük kimutatásain kívül, a többi egyházkerületek kimutatásait látni s így azokról statisztikai tekintetben közvetlen és biztos tudomást szerezni.

Magyarországon az ev. ref. hitvallásuaknak öt egyházkerülete van: az erdélyi, tiszántúli, tiszáninneni, dunamelléki és dunántúli.

Az erdélyi egyházkerület kiterjed egész Erdélyre és az ugy nevezett kapcsolt részekre. Van 555 anya- és 515 leány-egyházban 333,069 lélek. ¹⁾

A tiszántúli egyházkerület kiterjed Arad, Békés, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Heves, Kraszó, Máramaros, Szabolcs, Szathmár, Temes, Torontál, Ugocsamegyékre, a Kis-Kunság, Hajdu- és Jászkerület, és a bánáti határörvidékek területére. 565 anya- és 476 l.-egyházban 834,842 lélekkel. ²⁾

A tiszáninneni egyházkerület kiterjed Abauj, Borsod, Gömör, Kis-Hont, Heves, Szabolcs, Torna, Ung, Zemplénmegyére. 354 anya- és 309 leány-egyházában 229,022 lelket számlál. ³⁾

A dunamelléki egyházkerület (mely megyék területére terjed ki, nincs kimutatva) 247 anya- és 47 l.-egyházban 318,642 lélekkel. ⁴⁾

¹⁾ Lásd, 1874-ik évi névkönyvet.

²⁾ L. 1872-ik évi kimutatást.

³⁾ L. 1874-ik évi névkönyvet.

⁴⁾ L. 1873-ik évi névtárt.

A dunántúli egyházkerület (mely megyékre terjed ki, nincs kimutatva) 285 anya- és 62 l.-egyházban 218,699 lelket számlál. *)

Népesség tekintetében tehát első helyen áll a tiszántúli egyházkerület, azután az erdélyi, dunamelléki, tiszáninneni és dunántúli.

Népességi arányuk az előbbi rendben így áll: 3:82 1:52 1:46: 1:05: 1.

Az öt egyházkerület népessége 1 934,274, melyből a tiszántúli egyházkerületre esik 43·4%, az erdélyire 17·2%, dunamellékire 16·4%, a tiszáninneni 11·8%, a dunántúlira 11·3.

Az öt egyházkerületben van 60 esperesség, még pedig Erdélyben 18; 2414-től — 47,843 lélek-számmal, s e mellett 9 közvetlen püspöki vizsgálat alatt álló egyház 22,444 lélek-számmal; a tiszántúli egyházkerületben 13; 16,564-től — 154,911 lélek-számmal; a tiszáninneni egyh.-kerületben 12; 9,212-től — 51,196 lélek-számmal; a dunamelléki egyházkerületben 8; 22,553-tól 58,767 lélek-számmal; a dunántúli egyházkerületben 9; 12,774-től 44,877 lélek-számmal.

A lelkészek száma az öt egyházkerületben 2,198, bele számítva a 172 segéd-lelkészt is, kik összesen 2,006 anya- és 1362 leány-egyházat gondoznak. Egy lelkészre esik az erdélyi egyházkerületben 582 lélek, a tiszántúliban 1,278, a tiszáninneniben 554, a dunamellékiben 1,209, a dunántúliban 781; az öt egyházkerületben együtt 880, közép-számításban.

Lássuk most, mit mondanak a névkönyvek a nevelés-ügyről? Az erdélyi egyh.-kerületben van 32,855 tanuló, 602 tanítóval; a tiszántúli egyházkerületben 73,763, 912 tanítóval; a tiszáninneniben 22,739, 483 tanítóval; a dunamellékiben 28,630, 393 tanítóval; a dunántúliban 24,568, 331 tanítóval, s így összesen 182,555 tanuló 2,721 tanítóval.

Az erdélyi egyházkerületben jut tehát 1 tanítóra 54 tanuló, a tiszántúli egyházkerületben 80, a tiszáninneniben 46, a dunamellékiben 73, a dunántúliban 74; az egyházkerületekben együtt átlag esik 1 tanítóra 67 tanuló.

A népesség számához mérve a tanulók számát, úgy találjuk, hogy az erdélyi egyházkerületben minden 10 lélekre esik egy tanuló, valamint a tiszáninneni egyházkerületben is, míg a tiszántúli és dunamelléki egyházkerületben 11 lélekre jut egy tanuló. Legelső helyen áll e tekintetben a dunántúli

egyházkerület, hol minden 9 lélekre jut 1 tanuló. Tehát, a mely egyházkerületekben legtöbb tanuló jut egy tanítóra, ott leggyébrebb aránylag a tanulók száma. Ebből egyenesen következik, hogy nincs elég iskola. A hól a tanulók száma aránylag legnagyobb, a dunántúli egyházkerületben, ott azzal a jelenséggel találkozunk, hogy igen sok tanuló jut egy tanítóra. Ez kettőre mutat, vagy a tanítótelesek körüli szigorú eljárásra, vagy hogy a nép tanulni vágyik. Továbbá, egy tanítóra csak a tiszáninneni egyházkerületben jut kevesebb tanuló, mint nálunk, s még sem áll a tanulók száma elég kedvező arányban a népesség számához; de nem áll kedvező arányban a tiszáninneni egyházkerületben sem, hol pedig csak 46 tanuló jut 1 tanítóra; hihető ott is megvan a szigor, de sem ott, sem nálunk Erdélyben nincs meg a népnél a tudvágy.

Az elmondottak után, kísértük meg már most, következtetést vonni az egyházkerületek anyagi állására. Mint tudjuk, egész Magyarországon a protestáns elvekhez hiven, az egyházat főleg — kivéve a kegyes alapítványokat — a hívek tartják fen, s így annak anyagi állása egyenes arányban áll a hívek számához.

Az erdélyi egyházkerületben csak az anya-egyházakra átlag esik 600 lélek, ha hozzá tesszük a leány-egyházakat is, csak 310 lélek jut átlag 1 egyházra. A tiszántúl csak anya-egyházakra 1477, ha a leány-egyházakat is hozzá vesszük, 802. A tiszáninneni egyházkerületben csak anya-egyházakra 647, a leány-egyházakkal együtt 345. A dunamellékiben csak anya-egyházakra 1695, együtt a leány-egyházakkal, 1083. A dunántúl anya-egyházakra csupán jutna 767 lélek, együtt anya- és leány-egyházakra, 648.

Tehát, aránylag leggyébrebb a népség, s így az egyházak is aránylag leggyébrebbek az erdélyi egyházkerületben; azután jöne a tiszáninneni, dunántúli, tiszántúli és legtömöttebb a népesség, s anyagi helyzete is legkedvezőbb lehet az egyházaknak a dunamelléki egyházkerületben.

Az egyházkerületeknek úgy szellemileg, mint anyagilag igen nagy hátrányára szolgál, hogy az egyháztagnak elszórva, sokszor kevesen laknak egy helyt, s ezeknek lelki gondozására nem lehet kellő gondot fordítani. Szóval, nagy teher a sok leány-egyház, de olyan teher, a melyet azért épen nem lehet elhagy-

*) L. 1872-ik évi névtárt.

ni, sőt minden képen oda munkálni kell, hogy azok lehetőleg önállósítva, pappal, vagy tanítóval, ki az egyház vallásos gondozását is teljesítené, ellátva, kellő vallásos oktatásban részesüljenek. Mert most, midőn Erdélyben az egyházak 48%, a tiszántúl szinte 46%, a tiszáninnen 45%-je leány-egyház, nagyon természetes, hogy a legjobb indulat mellett sem lehet azokat vallásos tekintetben oda emelni, hol állaniok kellene. A szegényebb anya-egyházak emelésére, de főleg a sok l.-egyház népesebbjeinek önállósítására tenne megbecsülhetlen szolgálatot, ha létrejöhetne — a domesztika.

Nem lenne érdektelen, a népingásról is egy összeszetes kimutatást közölni; de nem tehetem, mert az erdélyi egyházkerület névkönyve e tekintetben adós marad az adatokkal; ép így nem lehet kimutatni az erdélyi egyházkerület névkönyvéből a külön nemű tanulók számát, s a konfirmáltakat. A magyarországiakban ezek is mind benne vannak. De talán sikerül, más helyről ezeket is összeszednem.

Biró András.

Kis szövváltás a szerkesztőséggel.

„egy orthodox“ cikke alkalmából.*)

notis est derisui.

Sem időm, sem kedvem, haszontalan, kötekedő, személyeskedő polemikát kezdeni, vagy folytatni. S ha mégis megrablom hasznosabbak által igénybe vett időmet s rá erőszakolom hangulatomat, hogy e lap 25—26 számaiban „a tervbe vett magyar új biblia fordításról írott néhány szóra“ reflektáljak: ezt sem az íróért nem teszem, arra még nőnie kell egy kissé; sem a magam tudományos reputációjáért, hisz oly kicsiny az, hogy még e lap szerkesztősége is kogyeskedik az „elkoptatástól“ féltetni (p. 200;) hanem, teszem részint e lap olvasó közönségeért, hogy ilusztráljam előtte a szerkesztőség eljárását; részint és főleg a biblia új fordítása ügyéért, tartva attól, nehogy megtörténjék, a mi nálunk gyakran megtörtént, hogy a személynek legidétlenebb megtámadása és kicsinylése is az ügynek árt, a melynek szószólójává szegődött.

Különös jelensége az magyar egyházi irodalmunknak, hogy a legobjektivebb tudományos tárgyalásnál sem tudjuk kikerülni a személyt; sőt, a mi még ódiózusabb, az általános tudományos, vagy vallásos érdekű ügyet függővé tesszük azon viszonytúl, melyben az azt képviselő egyénnel akár egyház-politikai, akár theologiai álláspontunknál fogva állunk. De mindez még csak hagyján! Hanem, a midőn egyik okból az illetőnek jellemét, másiktól tudomá-

*) Válaszunk következni fog, ha e cikk egészen megjelent: adig nem akarjuk zavarni olvasóinkat amaz égi élvezetben, melyet az olvasás alatt érezni fognak.

Szerk.

nyos képzettségét támadjuk meg minden kellő ok nélkül, vagy akár ferdítésekkel is: ez már — mint Ballagi egykor mondá — „a gonosztúl vagyom.“ Nekem mindkét szempontból jogos sérelmem és panaszom van e lap szerkesztősége ellen. Első sértését elhallgattam; a másodikra — idejét látom — leszámolni vele.

Ide s tova öt éve telt el, hogy a theologia tanára vagyok, s egyik tantárgyam ép a bibliai theologia. Megelőzőleg hat éven át készültem folyton e tudományra, s Európa egyik legkitűnőbb fakultása előtt nem is minden díszőség nélkül tettem le a theol. doktori vizsgát. A priori megvárhatnám, hogy e tudomány legelső elementumaiban „legalább is járatlansággal“ ne vádoljanak, se abc-jére kicsinylőleg oktatni, ne akarjanak. Azonban, ha már még is megteszik, a szerkesztőségnek kötelessége, akár tiszser is jól utána nézni, ha vajjon, van-e rá kellő, vagy legalább bár látszólagos alappal bírók. Különösen kötelessége volna ez névtelen, vagy állnevű cikkeknél, melyekért első sorban csaknem oly mértékben, mint az író, ő a felelős. Mindenek felett, kötelessége lett volna pedig ez, midőn tudta — mert tudta — hogy e bölcs préceptor egy olyan fiatal theologus diák, a ki a theologiai kurszusból még első revokációját sem mondta fel. Meglehet, hogy én „a legfontosabb bibliai fogalmak meghatározásában legalább is járatlan“ vagyok, hogy „nem vagyok tisztában a bibliai anthropológiával s nem tudom, ha a biblia... trichotomiát, vagy dichotomiát tanít-e?“ de a szerkesztőségtől is legalább is nagyon furcsa bölcsességre, vagy mire mutat, feltenni, hogy oly módon vagyok „járatlan, avatatlan“ vagy obskurus, hogy azt egy kezdő is rögtön felismerhesse, rám olvashassa, holott azok oly könnyű dolgoknak vannak feltüntetve, hogy az is tisztán tudhatja, sőt a nagy theologus közönség előtt is „tüzetesen“ vizsgálat alá veheti, mit ugyan nem jelenleg tett, hanem mint tudós önteltséggel írja: „különbén a kérdést nem sokára magam veendem tüzetes tárgyalás alá.“*) Nem veszi-e észre a szerkesztőség, mily nevetséges ez? Értsük meg jól egymást!

Korántsem magamat akarom csalhatlan, vagy bár kiképzett theologusnak tartatni, a kit még kikorrigálni sem volna szabad, sem pedig a fiatalság, akár még a tanuló ifju szólás-jogát is megtagadni; de — sunt certi denique fines; és én itt két határt látok áthágva, a) mi jögon tette fel a szerk., hogy én oly járatlan vagyok, hogy még azt sem tudom, a mit már egy kezdő is tud? b) vagy mi jögon teszi fel, hogy egy kezdő oly tüzetesen és biztosan tudja, a miben én „járatlan,“ „avatatlan“ etc. vagyok? Nem azon ifju embernek tudom be én azt, az ő ténye és hetykélkedése még nem esik beszámítás alá, ő még ezután fogja megtanulni, hogy a theol. tudomány oly széles mező, melyen még sokáig kell izzadnia, míg a letudatlanozott theol. professzorral és doktorral szemben helykén odavághatja: „különbén a kérdést magam veendem tüzetes vizsgálat alá!“ De a szerkesztőség mindig s ép ily esetben,

*) A „magam“ szót én huztam alá.

K. Ö.

*

különösen felelős, annak tudni és megfontolni kell, mit tesz. Hogy tudta, elhiszem, hogy megfontolta volna, az kérdés. Kénytelen vagyok, megkeresni a kérdésre a feleletet.

Egyetlen igazán jogosított alapja volna e cikk közrebocsátásának az, ha a benne foglaltak igazak, vagy legalább az igazság keresésére vezetők. Lássuk ezt pár példában.

1) Legelőször is egész kicsinyléssel támad meg azért, hogy én a biblia új fordításáról nem kidolgozott programmal álltam elő; gúnyol azért, mert azt írtam, hogy ezt oly férfitól várom, a ki e téren mesternek nevezhető s úgy tünteti fel, mintha én e mesternek „pápai jogot” tulajdonítanék. Most már kérdem a szerkesztőstől: nem tudja-e, nem látja-e naponkint, hogy főleg a lap-irodalom terén száz meg száz cikk jelen meg valamely kérdés alatti dologról a nélkül, hogy akár az írónak is legtávolabbról is célja, akár a közönségnek azon várakozása volna, hogy az a kérdés alatti tárgyat minden oldalról vizsgálat alá vegye, vagy teljes programot adjon? Hisz, ez annyira szokásba jött már (és nagyon természet-szerűen), hogy még csak megemlíteni, sem tartják szükségesnek, én pedig még ki is fejeztem. Nem tudja-e, mi a különbség e két dolog közt: valakit tudományos, vagy gyakorlati téren mesternek tartani, és annak „pápai app-, vagy reprobáló jogot” tulajdonítani? Ha tudta, mi igazat, vagy igazra vezérlőt lát a cikk e részében? Azon fiatal embertől nem vehetni rossz néven, ha ily dolgokat öszszeszevarva s az egyedül idéző ortho-doxia első szellőjétől megkapatva, veszző-paripájára ül ellenem; de a szerkesztőség...? Én e mestert még megnevezni, sem tartám szükségesnek, de nem hiszem, hogy maga a szerk. is ki ne találná és vonakodás nélkül alá nem írná, hogy Ballagi e téren mindenikünk felett mester úgy a biblia eredeti szövege, mint magyar fordításai ismeretében.

2) Mire látja jónak szerk. azon kötekedő megjegyzést, hogy én „tán csak nem a fordítást akarom a lelkész, vagy theologus kezébe adni,” hogy „egy O. megköveteli, hogy minden lelkész a bibliát eredeti nyelvén olvasni tudja, s az a szerinti magyar szövegezést még a szószéken is gyakorolja.” Tegye szerk. szívére kezét, s feleljen meg rá maga, van-e értelme különösen nálunk e kötekedő kérdésnek és követelésnek? Hiszen, ha az illetők kezében csak az eredeti szöveget hagynák meg... bizony-bizony, nem sok egyházunk hívei, (tán a kolozsvári kivételes egyházmegye községet kivéve) hallanák akkor a szószékből isten igéjét hirdettetni! S tapasztalásból mondom, hogy e tekintetben még külföldi hitrokaink sem állanak oly magasan felettünk. Ha egy Monodról meg van jegyezve, hogy saját fordítása után vette a textust, ez csak azt mutatja, hogy az offéle még ott is ritkaság. S ha tán az egyetemi tanfolyam alatt nagyobb készséget szereznek is a biblia eredeti nyelveinek értésében, de a gyakorlati lelkészet ezer más gondja nem sok időt enged a tudományos exegesisben való tovább képződésre úgy, hogy egy jó fordítás bizony azoknak is

jó szolgálatot tesz. Még sokkal inkább áll ez nálunk, magyar protesánsoknál, úgy hogy az új fordításnál első sorban ép a lelkészekre és a theológiát hallgató ifjakra kell gondolnunk; ezek azok, a kik szükségét is leginkább érzik s kiknél pártolásra is leginkább számíthatunk. És nagy időtlenség volna azon okból, mert „a papnak és theologusnak a bibliát eredeti nyelven kell olvasnia” tiltakozni az ellen, hogy az új fordítást ezek kezébe is akarjuk adni. Azt hiszem, ezt a szerkesztőség is így gondolja; még is közre adja azon fiatal ember ily tartalmu és ily hangu cikkét. Azon diáknak elég volt, valamelyik profeszszorától hallani azon követelményt, hogy alkalmoszerűleg rögtön produkálja; de a szerk. ismeri a gyakorlati életet, tudnia kell, s azt hiszem, tudja is, mit követelhetünk, mit nem; megíthette volna, mennyi beccsel bírhat az ezen értelmű fel-szólalás, a mi legfönnebb arra szolgálhat, hogy az ügy iránt levő kevés buzgalmat is hűteni segítse.

Dr. Kovács Ödön.

(Vége következik.)

Caveant consules!

(Folytatása és vége.)

Cikkirő Kolozsvár mellett azt hozza fel érvül, hogy Kolozsvárt a szegény tanulónak inkább meg lehet élni, mint Enyeden. Valóban, úgy van-e? Szegény theologusok! Miért tanultok theológiát Enyeden? Miért nem mentek mindnyájan Kolozsvárra? Hiszen, szegénységtök nem áll utatokban: segítve lesz, s tanárok, jogászok, orvosok, mérnökök lehettek, s nem lesztek e silányul két-háromszáz fittal fizetett papsághoz kötvél! Gondolt-e cikkirő arra, hogy Enyeden mindig csak szegény és csak is szegény ifjak vannak? Miért mennek ezek oda? Honnan van az, hogy csak is a tehetősebbek mennek Kolozsvárra, meg Pestre és nem tudom, hová? Valóban, ezen rejtélyt nem lesz nehéz dolog, megfejteni! Tegyétek önök a theologiai fakultást Kolozsvárra át, s nézzék meg néhány év múlva, milyen és hány theologusok lesz. Vagy, azt hiszik önök talán, hogy azon ifju, ki Kolozsvárt van, theológiát és nem egyebet fog-e tanulni? Rettenetesen csalódnak! Hol van csak egyetlen egy ifju, ki midőn egyenlő erővel és költséggel lehet jogász, mérnök, tanár és pap, ne az előbbieket választja, hanem a papi pályára lépjen, a hol még a vizsgázás után is akárhányszor két-három évet kell várnia, míg valahol a csalódás helyét megtalálja. Nem! Nem! Ki az enyedi viszonyokat ismeri, az aligha cikkirő itéletét alá írja. Hányan növekedtünk fel Enyeden, kiknek szegény szülői semmi segélyt sem nyujthattak. Miből éltünk? Az enyediek és vidéki lakosok jó szívességéből, kik, ha gyerekeiket naponkint egy órát tanítottuk, dúsán, kelletlenül dúsabban jutalmaztak. És hányan növekednek fel ma is! Az enyedi tanoda mindig a szegények iskolája volt. Százankint sereglettek és sereglenek a szegény székely gyerekek ma is e jóltevő édes anyához, s találtak anyagi és szellemi tápot. Százados kegyelet fűzi a nemzetet az ország szívében fekvő intézethez; miért akarják hát, most egyszere

a nagy egészet kétfelé szakítani, s tán halálos sebet vágni rája? Miért akarnak mindent Kolozsvárt összpontosítani? Miért akarják e centralizációt? Tán azért, hogy Erdélynek is egy nagy és tekintélyes városa legyen? Ha valaki erre gondol, úgy az nem fontolja meg a káros hatásokat, melyeket ily forma törekvések előidéznek. Elégedjünk meg a kis városokkal, s gondoljuk meg, hogy Kolozsvár már is igen sokat koncentrált a nemzet kárára. Inkább szerettük Kolozsvárt, mint Erdélyt, Erdély magyarságát. Enyed vidékének mindig nagy szüksége van egy hatalmas intézetre, szüksége a theologiai fakultásra, sőt szüksége van egy egyetemre. Hagyják meg hát legalább a theologiai fakultást számára; ne szakítsák ki kebeléből ez intézetet, melyen a lakosság úgy csüng, és a mely iránt szeretetének minden alkalommal jelét adja; ne szakítsák ki ép most, midőn évről-évre újabb és erősebb hajtásokat műtat, és gyümölcs termő-fákkal biztatgat.

Még egy szó; aztán hallgatok.

Cikkiró tudja jól, hogy a theologusokra igen sok terhet rakott, s ennek folytán, hogy a „pöffeszkedő (!) bölcsességnek gúnyos észrevételét“ kikerülje, hivatkozik arra, hogy az „enyedi kollégiumban“ egyik „osztály-tanító“ egyszerűs mind harmad éves theologus. Előre is megjegyzem, hogy jó volna, a szenvedélyesség nyelvét kissé korlátok közt tartani. Lám, a vita a lapok hasábjain még meg sem kez-

dődött, s már is tudja cikkiró, hogy a „pöffeszkedő“ bölcsesség fog gúnyos észrevétel tenni. Hát ha még nagy vita fejlenék ki, akkor ugyan mit csinálnánk egymással! És most a dologra. Cikkiró jól tudja, hogy az ily nemű tanítóskodás a szükségnek, és a tanító-hiánynak kifo-lyása. Azt is tudhatja, hogy más tanodáknál is tanítanak ilyen theologusok; s ez még nagyobb visszaélés. Ha e szükség nincs meg, és mégis valakit, mint theologust, a tanítóssággal is megbiznak, akkor maga cikkiró is kárhozzatná ez erő-forgácsolást, s ime, most ő maga akarja a szegény theologust minden egyes tanintézetben és fakultáson meg-járatni. S hogy nézete nem képzelgés, azt tanodai viszonyaink abnormis állapotával akarja igazolni. A miből, ha józauul következtetést vonunk, semmi egyéb nem követke-zik, mint az, hogy cikkiró azon abnormis állapotot, mely-ben egyetlen egy theologust, vagy kettőt is tanítónak al-kalmaznak, általánossá akarja tenni és az egészre kiterjesz-teni. Ily érvelés — engedje nekem is e kifejezést — sem-mi egyéb, mint pöffeszkedő bölcsesség.

Szóval, ha hozzá szólunk egy tárgyhöz, tanulmányoz-zuk azt minden oldalról — hassunk egy kissé méjebben — s ha lehet egész a húsig és velőig, s hozzáunk azután ité-letet higgadtan és kifakadások nélkül.

Tübinga, július 21, 1874.

Bartok György,
papjelölt.

TÁRCA.

Vallás, keresztyénség, protestántizmus.

(Folytatás.)

De tökélytelenségének őszinte beismerése által nem akar odajutni, hogy mindent csak problematikussá tegyen. Szer-zett vágyonát nem dobja el, s annak értékét nem szállítja le csupán csak azért, mert még sokkal nagyobb kincsek vannak, a melyekhez a vezető utat még nem ismeri. S ha nem is ismer minden utat, erőt érez magában, hogy birtokát las-sankint nagyobbítsa; s egykor ott is segéd-forrásokra akad, hol most annak létét sem sejtí. Nem foglal el olyan állás-pontot, hol tudatlanságát és bizonytalanságát, nevezetes je-lenségeket illetőleg, úgy a természet, mint az erkölcsi élet terén be kell vallania. De egyszerűs mind az azon kérdésekre kapott feleleteket, melyekre ő még nem tud határozottan felelni, sem kész idegen tekintély által magára oktroyáltatni a vallás színe alatt. Legkisebb okot sem lát annak elfogadására, hogy az egyház tanítói tökéletesen átlátják azt, a mi ő előtte ismeretlen maradt.

Ha képtelennek érzi magát, ezen kérdésre megfelelni: honnan származtak az első emberek? semmi által sem érzi magát arra kötelezve, miszerint elhiggye, hogy a mit ő nem tud, tudja az egyház; tehát neki el kell ismerni és meg kell elégedni azon felelettel, melyet ad ama kérdésre az egy-ház, hogy t. i. isten egy csodaszzerű módon s mindenhatóságának új aktusával hozta létre az embert. Ha senki sem vonja kétségbe azon jogát, hogy a világ-történelemből egy

tényt kivévén, azt a korábbi tényekkel való összefüggésé-ben vizsgálja, úgy nem érezheti magát arra kötelezve, hogy egyes tényeknél máskép járjon el, s azokat a megelőzőktől függetlenül szemlélje, s egy ilyen szemlélésben több vallá-sosságot lásson, mint annak elismerésében, hogy isten itt is épp úgy állandó törvények szerint működött, mint egyebütt. A tudomány megtartja azon jogát, hogy minden jelenségnél annak oka felől tudakozódjék az események láncolatában, és azon erős meggyőződésben van, hogy annak oka nem egyes minden tapasztalaton kívül álló bizonyítékra, vagy fogalom-ra van alapítva, hanem mind annak alapjára, mi egykor elrejtve állott előtte, de a vizsgálódás folyamában földerült; mert semmi sincs, a mi erejének és jogának oly erős tuda-tával tölthetné el a megkezdett uton tovább haladásban, mint azon ismeretek összefüggése és egysége, mit az ő szorgalma gyűjtött össze. Egy egyes mondatot nem nehéz meggyöngíteni és tisztán kimutatni, hogy minden egyes bi-zonyíték által, melyek mellette fölhozhatnak, nincs megdönt-hetlenül megállapítva és minden kétségen felülemelve, s hogy eszelősnek kellene lenni az embernek, ha nem kételkednék tovább annak igazságában. De nem kell elfeledni, hogy ezen speciális bizonyítékokon kívül még egy más momentum is szólhat mellette: egy általános bizonyíték, mely azon helyen áll, melyet azon mondat a tudomány nagy rendsze-rében elfoglal.

A mi önmagában nagyon kérdéses hypothézis lenne, mi helyt mint egy jól alkotott tag beillik a tudomány testé-

be, azonnal egy szorosán hebizonyított igazság jellegét nyeri; és megfordítva, a mi önmagában szemlélve, elfogadható hypothézisnek tartatik egy jelenség fölvilágosítására, az elveszti minden jelentőségét, ha ismeretünk egységével nem egyesíthető, s attól elzáratik, mint idegen rész. Épen azért nagy fontossága, hogy a különböző tudományok képviselői állandó vonatkozásban maradnak az egészhez, és a nagy célt abban ismerik el; saját vizsgálódásukban ellenben, csak annak eszközeit. A mily gyümölcsözőleg hatott a munka-főlisztás, oly szükséges más oldalról mindig tudásunk egységére irányozni tekintetünket, s a filozofiából, a tudományok kötelékéből az egésznek egy átnézetét, a tőkének összességét kihuzni, melylyel szerencsés spekulációk gazdagítottak minket. Korunk kedvező jele gyanánt tartható, hogy ezen szükségességet újra elismerte. Évek hosszu során el volt ez hanyagolva, s úgy látszott, hogy minden üdvöt csak az egygyes vizsgálódásoktól vártak. Ez volt a kikerülhetlen reakció egy tulmerész s azért szerencsétlen filozofia ellen, mely már akkor össze akarta adni az egész összeget, mikor még nem voltak összegezve az egyes tételek, hasonlóan azon emberhez, ki ott is aratni akar, hol semmit sem vetett.

Az eredmény aztán csak az lehetett, hogy nem ritkán tisztán gondolkodás által akarták meghatározni azt, a mi csak a tapasztalás útján fölhalálható. Nem csoda tehát, hogy az igen nagy várakozásokban csalódva, ismét a tapasztaláshoz tértek vissza s a tények fölhalmozásából és a kérdések földolgozásából, melyeknek körét gyakran a lehető legszorosabbra huzták, arany hegyeket ígértek maguknak. Így az egyik egyoldalúság helyére egy másik lépett. A hangya szorgalmas munkája, a pók művészi művét megsemmítette; de, minden egyoldalúság magával hordja büntetését, és csak a méhek példája érdemli meg állandó utánzásunkat. Korunk legnagyobb szellemei meg vannak a fölül győződve s mind inkább kezdik érezni, hogy a spekuláció bukása nem lehet a filozofia bukása.

Ismét fölfeled az érdeklődés azon nagy kérdések iránt, melyekkel a filozofia már jóval Plátó előtt foglalkozott, és a melyekre minden század hivatva van, felelni a maga módja szerint. Az ismeret utja s a vizsgálódás módja inkább magára vonja a figyelmet, mint valaha. Ismét fölfeledett a törekvés a tudás részeinek az egészbe való foglalására s általános világ-nézet képzésére, mely nagy vonásokban kifejezi mindazt, mit az értelem kiderített a dolgok titkaiból. A tudomány ezen törekvés tudatában nem csak azon nagy hatalmat érzi, melyet egysége kölcsönöz neki, hanem önállóságának jogát is. Hol minden kérdést a maga körébe von, és szemei előtt észrevétlenül semmit sem enged eltűnni; ott semmi féle idegen beavatkozást nem tűr. Vizsgálódásának a vallás is tárgya lesz, és ha kutatásának eredménye elismeri a vallásnak saját területét, melynek határait tisztelni akarja, eszébe még sem juthat soha, egy egyháztan szolgájává lenni, mely vallásnak adja ki magát. A középkor álla-

pota nem térhet vissza. Ezen látszólagos kibékülés helyett, mely voltaképen az egyik pártnak a másik uralma alá való szolgáltságos alávetése: most a valódi kibékülést remélhetjük, mely csak egyenlő jogok kölcsönös elismerése mellett lehetséges.

Benkő Gyula.

(Folyt. következik.)

VIDÉKI ÉLETT.

A széki egyházmegye mezőségi vizsgálati körének állása.

Mielőtt a mult 1873-ik évi vizsgálatról a nyilvánosság terén beszámolnék, nem titkolhatom el, kifejezést adni azon kellemetlen benyomásnak, melyet reám a vizsg. bizottság egyik igénytelen tagjára munkálatunk eredménye tett. S bár nincs szándékomban, a dolgokat sötétebb színben mutatni be, mint azok a valóságban léteznek, az ügy érdeke kényszerít, néha oly függönyöket lebbenteni félre, melyek mögött tisztátalan lég terjeng s penészes lomok rejtőznek.

Hütlenné lennénk azonban az igazsághoz, ha csupán árny-foltokat tüntetve föl, mellőzném a fényt, mely pontonként jóltevőleg tör elő. Vizsg. körünkben ugyanis, a mult évben sem hiányzott egyesek, sőt egész egyházak vallásos buzgóságának nyilvánulása; az eszélyes vezetés, tevékeny munkásság több helyt dicséretes eredményt mutathat fel, s itt tisztelet, elismerés úgy egyesek, mint egész testületeknek; de vajmi kevés az ahhoz mértén, mit tenni kell vala különösen ott, hol a tevékenység útját nem zárták el félremozdíthatlan akadályok.

Főképp három ponton mutatkozik szembeötölő hiány, mely mig az előjáróság figyelmét önkintelen magára vonja, a szoros felügyeletet és pontos közigazgatást nagy mérvben igényli.

Egyike ezeknek, a kebli pénztárak kezelésénél eddig nem tapasztalt hanyagság, mely néhol egész a hütlenségig süjged alá. Az idők mostohaságának, az ellenőrzés lágy-meleg voltának vagy éppen egyesek kislelkűségének kelljen-e tulajdonitanom? Az eredmény mindenik esetben elszomorít.

Másik: a népnevelés tüzpontja az iskola, mely egyházaink nagyobb részében száanalomra méltó állapotban teng. 33 közül ugyanis, alig megy 5—6-ra azon iskoláink száma, melyek a középszerűség mértékét ütve, csak mérsékelt igényeket is kielégítenének; középszerűségen felül pedig jó, ha 2—3 emelkedik.

És a harmadik? Ez a protestáns öntudat, a hit és egyházhoz való szoros ragaszkodás, a kölcsönös bizalom és összetartás, mi elődeinket erősekké tette, s hol él, ma is nagyott mivel.

Fájdalom, ez a protestáns buzgóság ma már több helyt a null pontra szállott alá; helyét közöny és lágy-melegség foglalta el, esetleg diszszolucióban is nyilvánul. Ezen állapot előidézésére — természetes — több féle körülmények folytak be; elég lesz azonban ezek közül különösen egyre rámutatnom, a legveszélyesebb is gyűlöletesebbre, t. i. a vidékünk

nagy mérveket öltött utramontan üzelemre. A „ne fizess“-eszme ama veszszőparipa, melyen e lelkiismeret nélküli izgatók lovagolnak; aztán a sima rábeszélés, olcsó ígértet s hol ez sem használ, ott a püspöki kegy nyújt alkalmas eszközöket azon szent cél elérésére, hogy békében fejlődő egyházaink belnyugalmát felzavarván, gazdag halászatot eszközöljenek. Tegyük még egy pár vonást ehhez abból, mi jegyzeteim végén érintve van s kész lesz a kép és az egyházmegyénkben történtek okai is fölfejtve.

De, hagyjuk az átalánosságot; térjünk a jegyzőkönyv alapján való részletezésre.

E vizsgálati kör magában foglal 28 anya és 7 önálló leány-egyházat; ezek közül megvizsgáltatott 27 anya és 7 leány, s így Szt.-Egyed kivételével, hol a vizsgálatot két rendben is közbe jött akadályok gátolták meg, mindenik egyház.

A kör népessége, ide nem számítva Szent-Egyedet, 9782. Született 1873-ban = 412.

Meghalt „ „ = 675, tehát 263-al több, mint a menyinyi született. Megjegyzendő, hogy a nagy mérvű halálozás (kolera) által okozott apadást még 376-al növeli a néhány községből kiköltözöltek és a vicói avertáltak száma. Így a tényleges apadás = 639.

Házasságra lépett 126 pár; konfirmáltatott 260, kiknek $\frac{2}{5}$ -e tudott olvasni és $\frac{1}{5}$ -e írni.

Tankötelesek száma = 1317.

Iskolába járt = 642, tehát a tankötelesek felénél kevesebb.

A törvény kívánalmainak megfelelő iskolák: a mócsi népiskola, a szentmártoni, v.-kamarási és kékési felekezeti iskolák; utóbbiban a tanítás, számba sem vehető csekélység miatt, vizsgálat alkalmával szünetelt. Állam-iskola létesült Veres-Egyházán. Iskoláztatás, helyiség és tanító hiányában, nem tartatott 11 egyházban, himlő-járvány miatt szünetelt 9-ben; mely fentebbi körülményben leli magyarázatát a tankötelesek és iskolába járók közötti felülte aránytalanság is. Kiemelendő szorgalommal és eredménnyel tanítottak a szt.-mártoni, k.-iklói rendes, és a záhi önként vállalkozó tanítók.

Az ismétlődő iskolázás, úgy szólván, csak névleg áll fenn s ennél kedvezőbbet alig mondhatni az ifjúság vasárnap délutáni tanításáról is.

Anyagi állás:

Fekvő-birtok: szántó, kaszáló, erdő, legelő = 1566 hold 353 □ öl.

Tőkék: a) rendes alap-tőke	14,609	frt.	89	kr.
b) kegy-hagyomány	8624		78	kr.
c) iskola-tőke	3270		29	kr.
d) nemzeti állam-kölcsön-tőke	7681	„	40	kr.
e) kepe törlesztő	14,709		61	kr.

az új kihelyezéssel együtt összesen = 50,586 frt. 52 kr.

Levonva ebből a terhelő adósságot = 621 „ 17 kr.

a cselekvőleges állás = 49,964 frt. 35 kr.

Magtár: szemes-törökbuza 1) nagy véka = 3,481.

2) kis véka = 1,000.

Szorgalmi jövedelem: pénzben = 207 frt. 84 kr.

„ gabonában = 151 véka, 10 kupa.

Jegyzés: az iskola-tőkéhez sorolandó még az 5 egyházban átadott „kurta-korcsma“-jog jövedelme.

A j á n d é k o z á s :

Búzában az egyház-tagok önkéntes megrovás útján 232 frtot adtak templom építésre; ugyan e célra Bartos András külön 5 frtot.

Berkenyes l.-egyházban 100 frt. alapítványt tett t. Finta Sámuel lelkész következő cím alatt: „öszöntődj alap a berkenyesi ev. ref. leendő iskola részére.“

Méhesen: T. Gál Elek birtokos, a magtár gyarapítására 10 véka törökbuza, T. Biró Simon 25, és Szabó Dániel 5 frtot egy tometői őrház építésére adakoztak.

Záhon: m. Ugron Sándor tan- és írószereket, könyveket és ideiglenesen tanhelyiséget adott.

V.-Kamaráson: özv. gróf Bothlen Jánosné az iskolát tanszerekkel, könyvekkel látta ol.

Veres egyházán. Érsek Imréné- Kis Rózália egy fehér takarót adott az urasztalra.

K.-Iklódon: özv. Nagy Ferenéné ajándékozott egy szószék-takarót.

É p i t k e z é s e k :

Pusztá-Kamaráson, a rektori telekre istálló építetett.

Mócson, a lévitai ház újra fedetett s egészben jó karba hozatott.

V.-Kamarást, új iskola ház épült.

Visának diszes orgonája nem sokára elkészül.

Szavának lakhatlan papi háza újra fedetett, belső felszerelésére intézkedés tetetett. Temploma épülő félben áll.

Veres egyházán a rektori ház fedetett újra.

Búzában az új diszes templom bevégeztetett s azt kivilhetővé az egyház-tagok áldozat-készsége tette.

Földvártt az iskola-ház fedetett be.

K.-Iklódon a templomra új fedelet tettek s egészen kijavítván, használatnak adták át.

Légenben a papiház megtoldatott, új istálló építetett.

Botházán a papi telken istálló épült.

Készüben az iskola ház javított ki.

Pulyonban a papi telken gabonást építettek.

Nószolyban harangláb építéshez anyagokat szereztek.

Szt.-Mártonban az új iskola bevégezve, felszerelve, használat alá vetetett.

Széken a papi telkeken csűr és istalók újra fedettek.

Vicében, Szt.-Mártonban magtári gabonásokat építettek.

Az építkezések összes értéke = 1655 frt. 8 kr.

Átalan véve, alig van egyházmegye, mely a közel múlt 10 év folyamán több építkezést s az anyagi téren szebb előhaladást tudna felmutatni, mint egyházmegyénk e vizsgálat kerülete. Egész egyházak épültek ki romjaikból; diszes templomok, papiházak emelkedtek, iskolák állítottak, kepe-váltásá-

gi pénz és gabona-tökék alapultak; szóval: az anyagiak, vagy helyesebben, külsők körüli tevékenység alig hagy fen kívánni valót. Be kell azonban azt is vallanom — s azt nem örömet teszem — hogy a szellemi, az erkölcsi egyház építésében nem dicsekedhetünk ily megnyugtató eredménnyel, sőt ez irányban valóságos pangás állott be. Az egyházas életnek ma már csak emléke áll fenn; az urnak hajlékai üresek; a szűk és kezdetleges állapotban sanyol iskolák néptelenek, s egyházi ügyek iránti tömeges érdeklődést legfőleg akkor láthatni, ha a hívek zömének papja, vagy általában az egész keblől eljáróság ellen panasza van. Hát azon kölcsönös vonzalom, egytértés; szóval, ama benső jó viszony a lelkész és hívei között, mely egyedül képes vallás-erkölcsi életet teremteni? Szomorú dolog, hogy ezeket szétvonás, egyetnemértés és szünteleni torzsalkodás váltotta fel, s e hátatlan küzdelemben elvész az erő, kietlenné lesz egyházi életünk mezeje.

De mit várhatni ott, hol maguk a munka-vezetők sem képesek felemelkedni hivatásuk érzetére? Ha nincs bár egy szemernyi a lelkészben abból, mi Luthert, Kálvint s a protestantizmus többi dicső bajnokait oly nagyokká tette: buzgóság, áldozat-készség, szellemi felsőbbtség, s ha kell, önmegtagadás? Mit remélhetni a seregtől, melynek vezére bár egy fővel nem emelkedik ki a tömegből? Avagy, eszélyes vezetést, sikert a tanításban, s általában eredmény-dús működést lehet-e feltételezni a lelkészről, ki maga is a kor és események színvonalán alól maradva, önkéntelen a „vak-vezető“ példáját juttatja eszünkbe.

Valóban, lehetetlen meg nem ütközni, midőn a 10-ik papi asztalon alig kaphatni egy hírlapot, avagy, bárcsak a nélkülözhetlen „Erd. prot. közlönyt“; az újabb egyházi irodalom egyetlen példányáért pedig vajhmi nagy darab tért be kellene futni. Uraim, tiszt-társaim! „ha a só megizetlenül, mivel sózatik meg a világ?“

Nem folytatom tovább; talán így is többet tevék papirra, mint a megnyit nyilvánosságra vinni, egyelőre szándékom volt Nem árt azonban az alvónak — bár kellemetlenül érintse is — fülébe kiáltani: „ébredj, megvirradott!“ Még csupán egy pár sorra kérek tért, pár szóra türelmet, mit azon őszinte nyilatkozatra használok fel, hogy egyes körülmények, sajátlagos helyzetek megítélésében követhettem el tévedést és a felfogásban egyoldalúságot, lehettem szigorú, sőt engedékeny is egyiránt, de szándékos igaztalansággal senki nem vádolhat, s ezt kérem is mindenkitől.

Péter Antal,
egyházmegyei al-, és vizsg. bizottsági jegyző.

KULÖNFÉLÉK.

= A mint a budapesti lapokból olvassuk, a valás- és közoktatás-ügyi miniszterium e napokban két nevezetes rendeletet bocsát ki, melyek a közoktatás ügyének lendítését nem kis mérvben elősegítendik. Az egyik rendelet azt foglalja magában, ha jól vagyunk értesülve, hogy az elemi iskolai oktatás mindenütt, a hol még meg nem történt, a népoktatási törvény értelmében a 5—12 éves kora gyermekek kora szerint hat éves tanfolyamra osztassák fel, mivel a tanítók sok helyen még most is négy éves tanfolyam alatt akarják a tanulni valókat a gyermekek-

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

re ráerőszkolni. Elrendeltetik egyszersmind, hogy a 13—15 éves gyermekek számára mindenütt felállítsák az ismétlő iskolákat. — A másik rendelet nem kevésbé fontos. Ennek nyomán ugyanis, minden olyan városnak — melynek 5000 lakosa van, vagy azon felül — meghagyatik, hogy vagy felső népiskolát, vagy polgári iskolát állítson fel, a mint ezt a törvény szintén elrendeli. E rendeletek a törvény-hatóságokkal is fognak közöltetni oly végből, hogy ezeknek kényszer utján is érvényt szerezzenek. A rendeletek elismerést érdemelnek. — Valóban, elismerést érdemelnek, mondjuk mi; csak hogy, nagyon sok mindent elrendelt már nálunk a törvény a nélkül, hogy valaki azoknak teljesítésére gondolna; s különösen a népnevelés terén oly lomhaság uralkodik, hogy csaknem elröstelli magát az ember, ha rágondol; s azon gyanu támad, hogy tán nem is akarják komolyan.

= Penzingen, Ausztriában, 164 család-apát itéltek el egyenkint tizenkét órai fogságra azért, mivel tanköteles gyermekeiket többszöri megintés dacára sem küldték az iskolába. Ha nálunk is így járnának el, megérnök, hogy a fél-város, néhol egész községek apái a börtönben dicsérnék az urat. Azonban, nálunk ezt nem teszik; hanem, majd későbbre, be fogják zárni a gyermeket a nevelés hiánya miatt elkövetett bűnökért tizenkét esztendőre. Oh, ázsiai agyvelő!

= A világ lakossága. A washingtoni statisztikai hivatal közelebb megjelent értesítője érdekes összeállítását foglalja magában a föld népességének. E kimutatás szerint, a föld népessége összesen 1,391.032.000 főre megy. Ázsiának, a legnépesebb világrésznek 798 millió, Európának 300¹/₈, Áfrikának 203, Amerikának 84¹/₂, Ausztráliának és Polynesiának 4¹/₃ millió lakosa van. Az egyes európai államok népessége következőleg oszlik meg: Oroszország 71 millió, Németország 41 millió, Franciaország 36 millió, Ausztria-Magyarország 36 millió, N.-Brittania és Irland 32 m., Olaszország 27 m., Spanyolország 16 és fél millió és Törökország 16 millió lakóssal. A többi államok lakossága nem haladja meg egyenkint az 5 milliót. Idézzük még e forrásból a következő adatokat a nagy városokra nézve: London 3,254,260 lakóssal a világ legnépesebb városa; Philadelphia népesség tekintetében 674,000 lakóssal a tizenharmadik helyet foglalja el. London után következik Sutchau (Khinában 2 millió lakóssal, Páris 1,800,000 lakóssal, Peking 1,300,000 lakóssal, Tsautsau 1 millió, Hangstau-Fu 1 m., Smingtau 1 millió, Smingnon-Fu 1 m., Cauton 1 m., Newyork 942,000 lakóssal, sat.

= Válaszul pár szó J. V. urnak (az „Erdélyi protestáns közlöny“ idei 32-ik számában hozzám intézett levelére.) Ha az érdekes olvasó még eddig, az ide vonatkozó érvelésekből, meg nem győződhetett volna a theologiai fakultásnak (N.-Enyedről) Kolozsvárra való áthelyezése szükségességéről, most J. V. urnak hozzám intézett leveléből a felfel teljes meggyőződést szerezhetett magának; minek erejét még fokozhatja azon lehetséges körülmény is, hogy J. V. urban valamelyik egyetemi doktort, tán épen bonc-tanárt van szerezésnek tisztelni. Menynyit tanulhatnak ifju theologusaink! Sajnálom, hogy nyilatkozatomból a következő kimaradt pár szó (.. argumentumát) „kivánom megvilágosítani“ farszta J. V. ur elméjét, és elrablá becses idejének egy részét. A korrektor ur állítja, hogy a kézirat szerint hű a nyomtatás; megengedem és elhiszem. A lemásolásban történhetett a hiba, mi miatt utólagosan bocsánatot kérek a t. olvasótól, ugy szintén a szelleműs levél-író urtól is. N.-Enyed, aug. 9. 1874. Garda József.

Felölős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

Nyomatott Stein János m. kir. egyetemi nyomdász betűivel Kolozsvárt.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, AUGUSZTUS 20, 1874.

190—34. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy íven. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmentve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Az autonomiai párt a középtanodákról.*)

Sajátságos körülmény napjainkban, miszerint a protestáns felekezet egy jelentékeny része határozottan ugyanazon szerepet igyekszik játszani a középtanodai törvényjavaslattal szemben, mint hajdan a patens idejében. Hogy az apróbb mozgalmakat s hirlapi tüntetéseket teljesen mellőzzük, csak azon nagyobb-szerű felekezeti mozgalmakra akarjuk emlékeztetni olvasóinkat, melyek előbb Debrecenből, később Sárospatakról, majd Nagy-Szebenből és Turoc-Szt.-Mártonbúl s legutóbb Miskolcra megjelentek a magyar közönséget. Bármily különböző legyen is a szempont, melyből ezen mozgalmak jelentőségét s indokait megítélnünk lehetséges, annyira kétségtelen, hogy mind ezen egyének egytől egyig a prot. autonomiát látják veszélyeztetve s annak védelmére, vagy legalább ezen ürügy alatt kelnek föl a kormány s országgyűlés tervei ellenében, s e mellett oly elkeseredéssel, hogy — mikint legközelebb Zsedényi miskolci beszéde is tanúsította — nem haboznak a kárhuzatos pánszláv törekvéseket az országgyűlés szervező bizottságai által már elvileg határozottan elfogadott középtanodai törvényjavaslatokkal egyenlő sorba helyezni.

Midőn egy évvel ez előtt a középtanodai törvényjavaslat vitatása megkezdődött: velünk együtt a legtöbben bizonyosan azon nézetben voltak, hogy a prot. ultramontanok ezen pártja jelentéktelen töredéket képez s a nagy többség a modern eszmék iránt nagyobb fogékonyságot tanúsít. A jelen mozgalmak azonban oly jelentékenyek, miszerint azt kell hinnünk, hogy vagy ezen párt szólal fel a középtanodai törvényjavaslat tárgyalásának indokolatlan halogatása

*) Miatán a Zsedényi beszédét közöltük éppen azon célból, hogy rá megtegyük szerény észrevételeinket: nagy örömmel adjuk e cikket is a „Hon“ után, mely arra hatalmasan megfelel s mintha csak a mi gondolatunkat akarta volna kifejezni. Szerk.

következtében határozottabban s követelőbb hangon, mint az előtt; vagy számuk azóta ténylegesen szaporodott is. Kétségkívül áll azonban, hogy midőn oly tekintélyes férfiak, sőt mikint Tisza, Zsedényi, Mocsáry, Csengery sat. pártvezérek is többé kevésbé ezen állás-pontot vallják magukénak: az autonomikus irányzatot többé ignorálnunk nem lehet.

Mi kezdettől fogva következetesen az ellennézetet fogadtuk el s jelenleg is azon állunk. A középtanodai törvényjavaslatnak sok hibája s hiánya van, de egyáltalában nem tartozik azok közé az, hogy a prot. autonomiát sértene. A protestánsoknak fegyverrel kivivott jogai között nincsen egy sem, mely az állam főfelügyeleti jogát a tanodák felett megsemmisítene, sőt inkább határozottan ki van fejezve még az 179¹/₂-ki hires törvénycikkben is, hogy ezt elismerni s a netán alkotandó közoktatásügyi törvényt tiszteletben tartani, kötelesek. A mostani törvényjavaslat nem akar többet, mint e főfelügyeleti jog rendezését s ha egyáltalán e tekintetben változni lehet azt józanul, a vád csak az lehet, hogy a középtanodai nevelés-rendszer egyöntetűsége végett nem elég határozott intézkedéseket szab meg. Az állam jogai csorbítottak meg s nem a felekezeté s méltán csodálkozhatunk a felett, hogyan lehet még e tekintetben panaszt emelni?

Sajátságos lélektani tapasztalat, hogy az emberek nagy része a megszokott viszony mellett élethálálra küzd, hábár azok fentartására egyetlen érvet sem képes felhozni. Hasonló áll ezen mozgalomra nézve is. A konzervátizmus a megszokott viszonyok védelmére nem is akar más érvet felhozni, mint hogy ez évtizedek óta így volt s eddig is jól megállotta helyét. A hirlapi s más nemü viták alatt az új törvényjavaslat ellen csak azon elvileg nem csak jelentéktelen, de elítélő érveket említették fel, hogy a tanároktól ezentúl vizsgát követelnek s hogy a tanintézet felszerelése s berendezése a modern követelmé-

nyeknek megfelelőbb lesz, mind oly dolgok, melyek szerintök is igen szükségesek, azonban — sértik az autonómiát. Hogy az állam az intézet belügyeiben a tanárok kinevezésébe, avagy épen, mint egy pár fulminans felekezeti fő magával elhitette, minden protestáns iskola kaszszalásába avatkoznék, arról soha éssemmi körülmények közt sem volt szó s a középtanodái törvényjavaslat, midőn a középiskolák felállítását nem csak testületeknek, de egyeseknek is megengedi: nem csak megerősíti, de tágitja a protestáns autonómia jogait.

Nem lehet félreismernünk, hogy ezen általános gondolat-restsége s a modern eszmék iránt fogékonytalanságon kívül van még egy ok, mely ezen ultra protestáns párt felleptét előidézte. Ezen ok abban áll, hogy a felekezet középtanodái közt vannak legnagyobb számmal az úgy nevezett zúg-gymnáziumok, melyeknek az új törvényjavaslat értelmében vagy nagy mérvben kell átalakulniok, vagy magániskolákká törpülnek le. Azonban, az oly férfi, ki a közmivelődést komolyan óhajtja, s a ki középtanodáink gyökeres reformjáról nem csak általános frazisokban akar beszélni, ebben egyáltalában nem lát akadályt. Stíjjedjenek le ezen zúg-gymnáziumok magániskolákká, avagy semmisüljenek meg egészen, mint középtanodák s helyettök jól szervezett felsőbb népiskolák legyenek alapítva ez a közoktatásügynek sokkal nagyobb hasznára s legtöbb esetben a helyi érdekekre is jótékony befolyással leend. Mi nem akarunk, mint a protestáns ultramontanok, minden áron csak felekezeti, habár miserábilis középtanodákat; hanem első sorban csak jó iskolákat, bárki állítsa is fel azokat. A protestántizmus hazafiúi s szabadelvű szellemében sokkal inkább megbizunk, semhogy a prot. iskolák számának akár tetemes szaporodásától is félnénk, csak az ellen kell tiltakoznunk mindannyiszor s épen a közmivelődés érdekében, ha a rosszul szervezett s ennél fogva a valószínűség szerint csak kártékony iskolák száma gombaszámra emelkednék.

Nem tagadjuk el itt sem sokszor kimondott egyéni nézetünket, hogy mi a protestáns egyházra nézve, melynek egyházzai átlag nyomoruságos állapotban vannak, papjai s főképp segéd-lelkészei művelt egyénekhez nem illő tisztelet-díjjal láttatnak el, s e mellett az általuk fentartott iskolák $\frac{5}{6}$ -a törvényünk szerény követelményeinek sem felel meg; hogy mi — mondjuk — a prot. középtanodák fentartását,

melyek közvetlen egyházi célnak úgy sem felelnek meg, veszedelmes luxusnak tekintjük, melynek az egyház egészséges fejlődése s modern szellemben leendő felvirágzása adja meg árát; azonban, ezen nézetünk nem gátol abban, hogy a jelenleg fenálló prot. középtanodák nagy részének országos szempontból szükséges voltát el ne ismerjük s azok fenmaradását melegen ne óhajtsuk. Azonban, a prot. középtanodák miszsiója egyáltalában nem fog csökkenni az által, ha azok jobbak és tökéletesebbek lesznek s a protestántizmus befolyása nem lesz kisebb, habár kevesebb, de jól szervezett tanodákban nevelik növendékeiket. Az eperjesi középtanoda nem idegenkedik azon lépéstől sem, hogy az állam-segélyt vegye igénybe s az állam bizonynyal nagy örömmel fog segéd-kezet nyújtani arra, ha bármely felekezet, vagy testület számára értelmes polgárokat akar nevelni.

Forduljanak el tehát a protestánsok azon szűk látkörű s csak a mult fényében sűtkérező párttól, mely tényleg iskoláik s velök együtt a protestántizmus józanul értett érdeke ellen működik. Ott, a hol a prot. tanodákra valóban szükség van, nem lesz nehőz öszszegyűjteni azon filléreket, melyek az állam érdekében követelt szerény reformok létesítésére szükségesek. A Thun-féle rendelet következményei e tekintetben országszerte ismeretesek; tudva van, mily roppant áldozat-készséget fejtett ki a protestáns buzgóság, miőn azt egy idegen hatalom követelte. Ma a magyar állam érdeke józan célokért, nemes reformokért követeli azt s a protestánsok zsebeiket féltve, nem szégyenlik, az autonómia köpenyét ölteni magukra? Nem, ez nem lehet így. Első sorban legyen mindenki hű s a közmivelődés iránt lelkesülő magyar polgár s csak azután, ha kell, protestáns. Vitatkozunk a felett: célszerű s szabadelvű-e a közoktatásügyi törvényjavaslat s igyekezzünk minél jobbat teremteni, de ovakodjunk, hogy elavult s csak a történelemben élő intézményekért a modern reformok megvalósítását meggátolva, annak szégyene épen a hajdan szabadelvű protestántizmusra ólom-súlyként nehezédjék.

György Aladár.

Kis szóváltás a szerkesztőséggel.

„egy orthodox“ cikke alkalmából.

notis est derisui.

(Folytatása és vége.)

3) Lássuk végül, rövidség okáért öszszefoglalva, tu-

datlanságom, avatatlanságom etc. mi által bizonyíttatja a t. szerkesztőség!

A 205, l. ez áll: „csak annyit jegyzek meg, hogy K. Ö. a legfontosabb új testamentomi fogalmak meghatározásában és magyarra áttünetésében, nekem úgy tetszik, hogy legalább is járatlan; ezt megmutatá ő az erd. prot. közl. idei egyik számában közlött nyílt levelében is, hol azon merész állítással lép elő, hogy $\psi\chi\mu\acute{o}\varsigma = \pi\nu\sigma\mu\acute{o}\varsigma$ s a hol világosan látszik, hogy nincs tisztában a bibl. anthropológiával s nem tudja, ha vajjon a biblia s jelesen az új test. trichotomiát, vagy dichotomiát tanít-e, és hogy minő viszonyban állanak egymással $\sigma\acute{\omega}\mu\alpha$, $\sigma\acute{\alpha}\varphi\epsilon$, $\psi\chi\eta$, $\rho\omicron\upsilon\varsigma$, $\pi\nu\acute{\epsilon}\mu\alpha$, s az ezekből származott melléknevek“, sat. Tehát, a tudatlanságok egész csoportja, a mi mind abból következik, hogy én azt állítám, hogy $\psi\chi\mu\acute{o}\varsigma = \pi\nu\sigma\mu\acute{o}\varsigma$. Utána nézett-e a t. szerk. e sértő állítások alapoka valódiságának? Mert ha az igazság feküdt szívében, akkor meg kellett tennie, ha pedig csekélységem kicsinyítése volt a cél, akkor a cél tekintetéből fel volt ugyan mentve alóla, de azt hiszem, még sem tett jó szolgálatot vele magának. Hogy ezt az olvasó maga megítélhesse, kénytelen vagyok, kissé hosszabb idézetet tenni a rekriminált cikkből. „Egy O.“-nak F. K. légációról írott cikkére tett illetlen megjegyzéseire felelően a szerkesztőhöz intézett nyílt levelemben, többek között ezt írom: „Nem ösztönzött volna feleletre O. feltűnő és gyermekes ismeret-fitogtatása sem. Mi helye van pl. a légációról (és nem ról) írott cikkben azon kérdés vitatásának, hogy mi a bibliában a „szellemi“ ellentéte? Ha még F. K. azt írta volna, hogy a szellemi ellentéte, a biblia szerint, a „természeti“ (fizikai), ugy, legalább logice, megtehetette volna helyre igazítását; de így, midőn távolról sem volt cél a bibliai ellentét felmutatása... csak arra lehetett volna hivatkozni, hogy e megkülönböztetés közhasználat, vagy a mai tudományos nyelv szerint, nem helyes. Pedig tudhatná O., hogy jelenleg ugy a közhasználatban, mint a tudományban ez a megszokottabb megkülönböztetés, ugy hogy csaknem stereotíppé vált a „der Geist and die Natur.“

„Sőt, még nagy kérdés az is, vajjon a bibliában, illetőleg a Pál leveleiben, látható megkülönböztetés is nem éppen a „szellemi és természeti“ szavakkal adható leghevesebben vissza? Mert, hogy a pneumatikos fogalmával szembe tett sarkikos nem „testi,“ vagy a psükhikos nem lelkes,“ mint Károlyi fordítja: az bizonyos. Mi az értelmök hát? Azt hosszu lenne kifejteni, de nézze csak meg O. 1 Kor. XV. 44—50, sehol oly élesen s oly határozottan nem szól Pál a pneumatikos és psükhikos ellentétéről, mint itt; s azután nézze meg Luther fordítását, s meg fogja látni, hogy Luther a psükhikost mindig „natürlich“ szóval fordítja, a mi szóról-szóra az, a mi fizikai és természeti. Ezt megdölgölv, ítélje meg O., ki árult el nagyobb tudatlanságot, Farkas-e, vagy ő, a ki oly lenézöleg oktatja Farkast? sat.“

Mi van e helyen mondva? Az, hogy mai napság a

„szellemitől“ megkülönböztetőleg „természetiről“ szoktak beszélni. A bibliában — illetőleg Pál leveleiben — ugyan a „pneumatikos-szal szemben a „psükhikos“ áll, de nagy kérdés, vajjon ezt nem a „természeti“ szóval lehetne-e leghevesebben visszaadni, legalább Luther az idézett helyen a „psükhikost“ mindig „természeti“ szóval fordítja.

Ebből kifolyólag tehát, engem tudatlanság vádja logikailag csak is akkor illethetne, ha kimutatnák, hogy nem igaz az, mit Lutherről állítottam; mert én határozottan nem állítám azon fordítás helyességét, csak kérdésbe tettem, s határozottan csak azt állítám, hogy Luther amugy fordít. Járatlanságot árul el e fordítás? A járatlanság vádja Luthert illeti, s én, ha még tán határozottabban csatlakozom is Lutherhez, csak vele hibáztam volna. Én Luthert ugyan pápának nem tartom, de azt tudom, hogy Luthert — a ki még ez napságig az első biblia fordító — a legfontosabb új testamentomi fogalmak meghatározásában és „németre“ áttünetésében legalább is „járatlansággal“ még eddig elő vádoltatni nem hallottam és sem afféle állítatni róla, „hogy nincs tisztában a bibl. anthropológiával s nem tudja sat.“ haneha e lap szerkesztősége nem fogja megtanítani olvasó közönségét e bölcsességre. Most még azt is hozzá tehetem, hogy Luther e fordítását a német Protestáns-Biblia fordító is helyeslik, megtartják és használják, pedig a biblia ismeretében és magyarázatában, ha mind össze vesszük is magunkat, nem érünk fel azoknak csak egyikével sem; bármennyire neveztesse is őket az „Erdélyi Protestáns Közlöny!“ „csökkenő hitelűeknek,“ s tiszteltesse meg a bókkal: „Die grosse Kunst macht sie rasend!“ vagy keresztelje a híres tudós heidelbergi theol. professzort, Holtzmannt „csatlósnak.“ Nem azon tisztelt tudós férfiakban van itt a „Raserei“, uraim, hanem azon utálatos kis, sőt rosz lelkű ultra-orthodoxiában, a mely Németországon nemcsak a közvetítők, hanem még a komolyabb orthodoxusok előtt is megvetés tárgya, a mely elég szemtelen az igazság komoly, férfias kútatóit „eszeveszetteknek“ etc. nevezni, melynek fegyvere argumentálás helyett „kigyóbékát“ rákiáltani az ellenfélre, s melyet önök lapokban egy éretlen-gyermekkel hiven reprodukálnak engednek! Miért? Én pedig sokkal kisebbnek érzem magamat, sem hogy szégyelném, azon férfakkal együtt kisebbítettetni! Mert hát, ugyan honnan tűnik ki, s mi által van rám bizonyítva azon sokféle tudatlanság, pl. hogy nem tudom, minő viszonyban állanak egymással $\sigma\acute{\omega}\mu\alpha$, $\sigma\acute{\alpha}\varphi\epsilon$, $\psi\chi\eta$, $\rho\omicron\upsilon\varsigma$, $\pi\nu\acute{\epsilon}\mu\alpha$, s az ezektől származott melléknevek, hogy még azt sem tudom, hogy a $\delta\iota\kappa\alpha\iota\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu\mu\epsilon$ fogalmát és különböző jelentéseit a legegyszerűbb bibl. theologia tankönyvből, vagy a kezemnél levő új test. szótárból is megtalálhattam volna? Legyen szabad, visszafordítani e leckét! Üsse csak fel a szerk. valamelyik kezénél levő új test. görög szótárt, pl. a Schleusnerét, s meg fogja látni, hogy ezen szavak mindenikének jelentései egész lapokon, leveleken, összevéve több iven keresztül fejtegettetnek pedig az csak szótár, a melyben az értelem egyszerűen csak megneveztetni szokott, hát még egy valamely terjedelmesebb kommentárban, pl. Van Hengel vi-

lágírú kommentárjában a rómaiakhoz írott levélre; ott megláthatja azt is, hogy mily eltérőleg értelmezik e szavakat az exegeták. Ebből aztán megtudhat két dolgot, a mit tisztességes lap szerkesztőinek jó figyelemben tartani:

1) Idétlenség, azt várni, hogy e szavak értelme ott, a hol csak mellékesen, vagy példaképen idéztetnek, teljesen kifejtve legyen s a teljes kifejtés hiányáért az illetőt mindjárt tudatlansággal vádolni, gyerek által abc-re taníttatni. Nem azt mondom-e én magam: „mi az értelmök hát (e szavaknak), azt hosszu lenne kifejteni; nem ép arra hozom-e fel más helyen a példát, hogy azon nehéz és változó értelmű szavaknak megfelelő magyar szót mily nehéz találni?

2) Még ha a polemia illedelmesebb hangját a tudományos vitánál is száműzni akarjuk is — mint száműzték irodalmunkban más téreken — még akkor is ott, a hol a tudomány előtt is jogosított eltérő nézetek lehetnek, csak nézet-, vagy felfogás-különbségről és nem tudatlanságról szabad beszélni. Legyen szabad e tekintetből ép e lap főmunkatársát emlékeztetnem, midőn félév előtt az általa „dolgozott“ tankönyvet bíraltam. Emlegettem-e tudatlanságot, avatatlanságot, etc. midőn eltérő nézetet adtam elő, vagy akár, midőn némelyeket, mint kétségtelenül hibásokat, egyszerűen kiigazítandók képen jelöltem ki? Pedig „ha azon lélek lakozik vala bennem,“ mily szép alkalom lett volna rá, különösen az idegen vallás-alakok tárgyalásánál, a hol például az idegen nevek francia leírását s még francia többes ragját is a magyarba is odairja (pl. a s e s, sat.) pedig az efféle egy tankönyvben ezerszerre nagyobb hiba, mint egy hírlapi cikkben. De a mellett, hogy ily eljárás nem szokásom, nem tettem még azért sem, mert könyvét, hiányai dacára, tankönyvül alkalmasnak ítéltam, s tudtam, hogy hiányai élesebb feltüntetése által tankönyvül bevételel gátolhattam volna. Alkalmazva e módot a jelen esetre: bármennyire ad aptum jöhetett is e cikk a t. szerkesztőségnek, a menyinyiben ellenem vergál, meg kellett volna őriznie lapját éretlenségeitől bár azért, nehogy ez által a biblia új fordításának hitelét csökkentse, kivitelét akadályozza.

Pedig, a felelősség itt még anynyival inkább terheli a szerkesztőséget, mert a mint „nyilt postájából“ és szerk. jegyzéséből kitűnik, e cikk még saját átdolgozásán is ment keresztül s így csaknem anynyi, mintha saját firmája alatt adná, „csak anynyit (a mint őszintén megjegyzi) a menyinyi ítéletünk szerint (már a szerk. ítélete szerint) éppen elég“ (p. 200), Elég? Vajjon, mire volt elég? Mire? Legfőbb arra, a mire jó volt az ezen lap egyik számában taunitott eljárása is, midőn a jelen évi közgyűlésen mondott nyilatkozataimról pár mérőben eltérő, vagy különböző referadájára tett „helyreigazításomat“ megcsillagoztatás végett átadja Szabó Endre urnak és pontrúpontra meghazudtolta s gyanusított egy Szabó Endre ural oly dologban, a mit már csakugyan a világon nekem lehet legjobban tudnom, mert én mondtam, s a mit Sz. E. urnak egyéb fogyatkozásai mellett már csak annak meg-

gondolásából sem lett volna szabad kétségbe vonni, vagy pláne meghazudtolni, mert a gyorsíráshoz nem ért s így biztos naplót csakugyan nem vezethetett s emberi tisztességes föltevés szerint, inkább tévedhetett ő, a ki csak egy délelőtről százakra menő különböző — általa sokszor alig értett — dologra tett nyilatkozatról referál, mint maga a nyilatkozó. Lám, hogy a szerk. ért hozzá, a neki nem tetsző és nem az ő célja szerinti cikkeket a maga módja szerinti megjegyzésekkel adni ki!

A mondottak után, az általam felállított pontokra tett megjegyzésekkel röviden végezhetek.

A felhozott kifogások nagyobb része azon alapszik, hogy az új fordítással nem egészen egy célt akarnánk elérni. Én az új fordítást magyarázatosan a mivelte protestánsok s főleg éppen a lelkészek és tanulók kezébe akarnám adni; tehát, főleg felvilágosító, nem pedig áhitatos megjegyzésekkel. Ez utóbbinak is lehet helye, akár mint a Wolfarth-féle fordításban, akár a fordítás után teljesen külön kötetben. És ez utóbbi munkánál szívesen fogadnók a rávaló orthodox aa.-i közreműködését is. Az igazi áhitat, mint tojás a tojáshoz, hasonlít egymáshoz. Az eltérés főleg a tudományos felfogásban és feldolgozásban van; ez utóbbi szerepelne már inkább az értelmezésnél, s itt nehezen dolgozhatnánk együtt. Egy O.-nak az új holland és a német Protestánten-Bibel jegyzeteire és bevezetéseire tett rágalmi nem a tudomány, hanem a vak orthodoxia szempontjából erednek s épp ezért nincs mit cáfolni rajta. Hadd mulassa magát és — a szerk. kegyességéből — a közönséget vele. Azon megjegyzésem, hogy a Károli-féle fordítást folyton szem előtt tartanók, többet tesz, mint pl. a Kámeriának is figyelembe vétele. Közönséges emberi fordítás szerint, egy helyet nem csak szóról-szóra egyformán lehet elég jól lefordítani. Ott, a hol a Károlié elég jó s különösen már a közhasználatban nagyon ismeretes, mindenütt meghagynók; habár egészen függetlenül fordítva, meglehet, mi máskint tennők. Így tett a Prot.-Bibel is a Luther fordításával (első kiadásában a javítást a szöveg és magyarázat közé helyezte; most munka alatt levő fordításában a szövegbe viszi be.)

Egészen nevetségesnek és gyermekesnek tartom O. megjegyzését a Tischendorff-féle kritikai szöveg alapul felvételére vonatkozólag. Már a miért Volkmár Tischendorffot „orthodox diplomatának“ nevezi, miért ne használhatnók fel mi — akár „mint hű volkmariánusok“ is — Tisch. textus-kritikai tudós működése eredményét? Volkmárról nem tudom, de Scholtenről — a kinek csakugyan hű és hálás tanítványa vagyok — tapasztalatból tudom, hogy midőn Tisch.-nak az evangéliumok keletkezésének idejére vonatkozó művecskáját egy egész nagy könyven át cáfolta, rendesen a Tisch.-féle kritikai szöveg állott előtte. „Nekünk olyan szokásunk nincsen, sem isten igaz gyülekezetének,“ hogy a miért valakivel egyik téren ellenkező nézetben vagyunk, azért megtagadjuk más téren való érdemeit s mindent le akarjunk rántani róla! Ezt ajánlom másoknak is figyelmébe, s különösen O.-nak, a ki még fiatal

ember s oly sok leckezés után egy kis jó tanácsot hálás viszonzás képen tőlem is elfogadhat.

Kovácsnán, jul. 27-én, 1874.

Dr. Kovács Ödön.

Az igazgató-tanács kis gyűléséből.

Kolozsvártt, augusztus 16-án, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök. Jelen voltak: dr. Kolosvári Sándor, Schilling Ottó, Szabó Ádám, és Bodor Antal, titkár.

1) A n. m. kultusz-miniszter ur leiratában tudatja, hogy a tórdai, bőzöd-ujfalusi és kolozsi kam. beneficiumokból a rom. kath. lelkészek által elvont rész iránti joguk a katb. hitfelekezettűeknek az elsőre nézve egységben, a két utolsóra hosszas gyakorlaton alapulván: azokat hitfelekezeti lelkészeink részére vissza nem adhatja. A kamerátikum beneficiumra vonatkozólag beérkezendő adatokkal átadatik a per megindítása végett kiküldendő bizottsághoz.

2) Br. Kemény Gábor egyh.-kerületi főgondnok tudatja, hogy gr. Teleki Sámuel urat megtalálta, a Teleki könyvtár telek-jegyzőkönyve kiigazítása perügyében kitűzött tárgyalási határnap elhalasztásáról és a kapandó válaszról ig. tanácsunkat értesítendi. Tudomásul vétetik.

3) Ajánlattal fölterjesztetik a teremii és t.-ujfalusi egyházközségek együttes kérvényei egy közös községi iskola felállítása megongedéseért. Utasítatnak, hogy az 1871 évi 256 szám a. kelt szabály szerint szereljék fel kérvényüket.

4) Panasz emeltetik, hogy a szemerjai birtokosság által azon egyházközség iskolája jó karban tartására alapított magtár alapszabálya többszöri meghagyás után sem terjesztetett fel, valamint a magtárról való számadás sem

az egyházmegyéhez felülvizsgálás végett. Az ügy reuendezése végett bizottság küldetik ki.

5) A kéroi egyházközség a szükséges rajz és telek-jegyzőkönyvi kivonat felküldésével kéri az iskola telke mellett levő kincstári pusztá teleknek játszó-, testgyakorló hely és gyümölcs-iskola használatra leendő átengedését kieszközölni. A n. m. kultusz miniszter ur utján a n. m. pénzügy miniszter urhoz felterjesztés intéztetik.

6) A m.-vásárhelyi főtanoda előjárósága felterjeszti tanodai pénztárnokának drágasági pótlék utalványozása iránti kérvényét. A bevárandók felhajtása után kilátásba helyeztetik a méltányos drágasági pótlék megszavazása.

7) Görgényi esperes aa. tudatja, hogy Jod egyh.-községében a nyári iskolázás nem vezet eredményre, mert erdei munkával vannak elfoglalva és a hivek sem képesek önerajukon iskolát fentartani. A n. m. kultusz miniszter urhoz felterjesztés intéztetik állami-iskola felállítása végett.

8) A diosadi egyh.-község kéri a papi lak építési költségei fedezésére 5050 frt. urb. kötvénye után ben levő kamatait utalványozni és 1000 frt. kötvényt kölcsön adni. A kamatok utalványoztatnak; az 1000 frt. kölcsön csak azon feltétellel, ha az egyházközség beleegyezik, hogy a még benmaradó 4050 frt. tőke kamatja mindaddig visszatarthatassék, míg az 1000 frt. kölcsön visszahelyeztetik.

9) A n. m. kultusz-miniszter ur minden tanoda részére 2—2 statisztikai kimutatást küld, egyiket haladéktalan kitöltés, a másikat jövőre használat végett. A tanodákhoz leküldetnek a szükséges utasítással.

10) A kökői egyházközség zálogba adott fekvője eladásáról fölterjesztett szerződvény: megerősítettik.

— Előadatott ezen kívül 12 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

TÁRCA.

Egy magyar alumnus levele Angliából.

Közli: *Szilágyi Sándor.*

Salutem, a datore salutis.

Kedgyelmednek vöttem volt el egy levelét, de felszakasztották volt, az levél mellett az könyvet, melyet küldöttél volt, hogy doctor Collensnek küldvén Cantabrigiában, úgy mint az mint hallottam az Enyedi könyve volt, de én nem láttam, mert Hollandiában az magyar ifjak be nem küldöttik, tudakoztam rajta, ki volt az oka, hogy be nem küldöttik, haragudtam is rajta, hogy némely nyalka ifjak mostan akarki levelét is fel szokták szakasztani. Az mint hallottam, egy Zabolai nevű deák szakasztotta volt föl és ű akaratja volt egyike, hogy az Enyedi könyvöt is, melyet kidgyelmed küldött, be ne küldjék Angliában; az a Zabolai haza ment még ez elmúlt esztendőben, az mint hallottam. Innét Angliából magyarok közül egy is haza nem indult, hogy kidgyelmednek írhattam volna, nem akartam pedig leveletem közzéjék küldeni, hogy fel ne szakaszszák, az mint most szokták Laeidiában. Az kidgyelmed leveliből értvin, hogy kidgyelmed

kivánja az könyvet, hogy kidgyelmednek megvívín és elküldvín, úgy mint az Itinerarium totius sacrae scripturae-t angulusul. Mivel ez az magyar barátom Almási, ki kolozsvári alumnus, mostan kidgyelmetekhez haza migyen, im elküldöttem kidgyelmednek ű tüle. Mondhat elig sok gonosz hireket Anglia felől. Minemő alattomban való árultatás volt ez, Angliának keresztyéni vallását mint akarták az urak közül nimelyik az király akaratjából elfordítani, sőt peniglen az Gonsi archiepiscopus és az irlandiai gubernator által, kik most mindketten az londonumi várban fogva vannak. Mint-hogy pedig mostan itt ország gyűlisse vagyón, melyet parlamentumnak hinak, mely ország gyűlését az király kitelenségéből kellett öszszegyűteni; az scotusak 35 ezer emberrel Angliában bejűvén, ez elmúlt octoberben is két comitátust megvűnek, azonkípen az Niwcastel városát várával együtt, és Dorom városát több városokkal öszve, melyet még mostan is tartnak és beun vannak, mind az egész télen az ű hadokat ott tartották és hogy tovább ne jűjenek, minden holnapra kell fizetni 25 ezer fontot az angliai királynak az scotusoknak. Vagyón az angliai királynak is közel 28 ezer embere, kik az scotus táhortól csak egy milföd vannak. Az

scotusok ez elmúlt októberbe levágának közel 240 anglosokat az király hadából, mikor megvívának. Itt az parlamentum rábizonyította az irlandiai gubernátorra, hogy ország árulója és nigygyé akarnák vágatni, de az király nem engedi. Az parlamentum és az egisz Anglia országa az scotusokkal tartják az dolgot az király ellen. Im kidgyelmednek ez két árulónak az kipit elküldöttem, ugymint az episcopus cantuariusnak és az irlandiai gubernator kipeket mindkettőnek. Az parlamentum az episcopus cantuariensist fel akarja akasztatni, az irlandiai gubernatort nigygyé vágatni. Az cancellarius Angliának Hollandiába szükött, az ország secretariususa és az jesuita, ki főbbik áruló volt, Tobie Mathovval együtt űk is elfutottak Angliából Brukselesben az hispaniai király öcsseihez. Minemű levelet küldött az pápa alattomban annak az jesuitának, hogy kidgyelmednek tudtára legyen, mely mostan immár nyilván vagy az ország előtt, im itt leirtam. Dilecto filio Tobiae Mathae societatis Jesu Sacerdoti. Dilecte fili. Salutem et apostolicam benedictionem. Ardens animarum zelus, quo jam a tot annis in vinea domini laborando strenuam tenuitatem exhibuisti, promovetur ut tuae Virtuti debitam laudem reddamus, sane cum magna exultatione audivimus, labores quos sustines ut sedis Apostolicae amplitudinem augeas etc. quo Charitatis zelo omnibus omnia fiat, ut omnes lucri facias Deo. Certe te Virum Apostolicum magni Apostoli exemplo edoctum ut ex Iudeis tanquam Iudeus, et iis qui sunt sine lege tanquam his sine lege. Dummodo sedis Apostolicae dignitatem promoves. Ideo quum in Magnam Britanniam exmittere statuerimus dilectum comitem nostrum, et sedis Apostolicae, cum potestate legati a latere. Nuntium juvenem zelo Dei accensum, Apostolicae sollicitudini nostrae satis factum credidimus, si eum tuae curae committeremus. Jussimus igitur ut tibi communicet instructiones sibi datas, et a dilecto filio et nepote nostro F. Francisco sanctae Romae ecclesiae card. Barbarino subscriptas. Teque pro eo, quo pro sede Apostolica zelo ardes, rogamus et in quantum opus est tibi mandamus, ut praedictum filium et Nuntium nostrum in omnibus dirigas, moneas, instruas, lapsus et errores ejus (qui per juventutem facile accidere possunt) corrigas, ut sedis Apostolicae decor immotus permaneat et ut denique in omnibus ei te Angelum custodem praebas. Magnam certe spem concepimus praedictum filium et nuntium tuis consiliis adjutum non parvos in ecclesiae (sic) Catholica fructus producturum. Labora igitur dilecte fili, opus fac Evangelistae, ministerium tuum imple, Catholicos zelo Dei accende, ipsos conforta, sed praecipuae (igy) Amazonas illas quae ut a Dilecto filio Georgio Conneo audivimus, hic et nocte strenuae (igy) decertant pro dignitate sedis Apostolicae. Non diffidimus de Domino neque potentia ejus, quia sicut occasione unius feminae Authoritas sedis Apostolicae in Regno Angliae suppressa fuit, sic nunc per tot Heroicas Foeminas (illas immitantes quae a Galilea sequebantur Dominum) societatem ejus assidue (sic) sequentes, brevi in eodem Regno restituenda sit. Adhortor igitur illas ut opus aggressum viriliter persequantur, et de sede Apostolica (quae devoti foeminae secus peculiarem curam ge-

rit) bene mereri persequantur (igy p-quant.) Rogamus patrem Domini nostri Jesu Christi ut tibi spiritum sanctum suum mittat, qui te in omnibus et per omnia custodiat, Apostolicam nostramque benedictionem, Dilecte fili iterum atque iterum tibi impartimur. Datum Romae apud sanctum Petrum sub Annulo piscatoris pridiae Idus Maji. Ez az levél immár az parlamentumban nyilván vagy, mi igen félünk, hogy itt nagy háborúzás és had leszen, mert mind az király hada, mind az scotusok hada táborban vannak. Az királyné és királyné anyjának, ki most itt lakik, nagy bűnök vagy az ebbe az királyal együtt. Az parlamentum és az király nagy vesződisben vannak. Az király azt akarja, hogy az országból kimenjenek az scotusok, és kiveri űket. Az parlamentum azt nem engedi, hanem, hogy a scotusok addig táborban legyenek, mig az parlamentum elvigeződik. Csak isten tudja mint leszen vige ennek az dolognak, igen félünk nagy hadakozástul; én most itt Londinumban az Gresham collegiumban lakom, és az chymiában profeszszor vagyok, mindazáltal ha az ur isten akarhatja, ez jövendő őszre haza migyek, szinte most akarok bucsut venni itt az collegiumban. Kirem kidgyelmedet hogy közöljed ezt az levélnek olvasását az becsületes rigi barátommal, Keresztúri Pállal, Kinek én kidgyelmeddel együtt minden jót kívánok. Ajánlom ű kidgyelmit kidgyelmeddel és én magammal együtt az mi jó istenünknek gondviselése alá, az melyben én nyugszom vala.

Kidgyelmednek rigi szomszéd földi szeretettel szolgál ugymint Johannes Bánfhunyades, in Anglia in collegio Gresham Chymiae professor. m. pp.

Az feleségem szeretettel salutálja kidgyelmedet, az kidgyelmed felesigit és Pál Keresztúri uramot.

Külcim: Ez levél adassék az én rigi becsületes uramnak és szomszéd barátomnak, Medgyesi Pálnak, mostan urunk ő felsége Rákóczi Györgynek pracádictorának, Fejérvárott Erdélyben.

Angliából.

Erdélyben.

Kivül: (I. Rákóczi Gy. kezével) Ezt az levelet megtartsad, el ne veszítsed, 12 aprilis Sárkány 1642.

(Eredetije a m. k. kamarai levéltárban.)

Vallás, keresztyénség, protestántizmus.

(Folytatás.)

Még egy más mozzanat is erősbíti ezen reményünket. Ha egyfelől a tudomány erősebb lett, mint valaha; másfelől a vallás is megtanulta, saját körének határait ismerni s lemondott azon merényletről, melylyel korábban igényt tartott az egyed-uralomhoz. A középkornak azon mindent felölő dogmatikájával, mely a természet és az amberiség körében minden jelenség felett kimondotta ítéletét, és minden kérdésre, vonatkoztak bár azok a jelen, mult, vagy jövőre, készen volt a felelettel, mi az isténi kijelentés tekintélyére volt alapítva, a tudomány béke lábom nem állhatott, mert ő is ugyanazon kérdéseket tűzte maga elé; de a legtöbbször egészen másképp, sőt épen nem is fe-

t azokra. Maga a reformáció sem hozott javítást létre; mert neki sem volt ereje a vallást a hittanok ezen tételeitől, terheitől megszabadítani és annak egyszerűbb alakot adni. A régi dogmatika helyére csak egy másikat tett, de nem kevésbé terjedelmest, mely a szabad vizsgálódás jogát épen anynyira korlátolta. Valóban, a tudományra nézve épen oly nehéz kellett hogy legyen, aláírni az augsburgi konfeszziót, vagy a lutheri, vagy a heidelbergi kátét, mint az egyház tanát, melyet Anselmus és Aquinoi Tamás isteni igazságnak tartottak. A tudomány épen olyan helyzetbe jutott az új egyháztannal szemben, mint a régivel. Vagy szolgáló, vagy ellenség kellett hogy legyen most is. Az előbbi szerepet a 16-ik, főleg 17-ik században játszotta; az utóbbit pedig a 18-ikban. A 18-ik század nagy szellemei, szabad gondolkodói leplezetlenül kimondták kevesre becslésüket az egyházi hit azon rendszere iránt, melynek oltalmazására szentelték orthodox elődeik életük legnagyobb erejét. Így, határozott ellentétben állottak ezekkel, de abban teljesen megegyeztek velök, hogy ezen rendszerben ők sem láttak kevesebbet, mint a keresztyénséget, mint valást. Azért, mi sem volt lehetőbb, mint az, hogy saját maguk és elleneik előtt is úgy tűnjenek föl, mint a keresztyénség ellenei, a mint hogy az előbbi század gondolkodót Krisztus szónokai és a vallás apologetáiként tisztelték. De, ha mások mindig ezen kedvezőtlen világításban tekintették őket, nekik is lehetetlen volt, önmagukat úgy tekinteni, mint Krisztus bajnokait, kik a vallást aláássák. Vagy mit kellett tenni az egyház tanával, mely egyedüli célja volt támadásunknak, az egyszerű Jézussal, ki azért jött, hogy az atya-szeretetéről tegyen bizonyosságot? Mit kellett tenni a sziv vallásával, mely minden dologban istent tiszteli, de alázatosan elismeri, hogy isten igen nagy arra, hogy őt fölfoghassuk?

A keresztyénség elleneinek kellett-e lenniök, ha alapítója emelkedett jellemének hódoltak és neki a világ-történelem fejlődésében a tisztelet helyét adták is? A keresztyénség ellenei kellett hogy legyenek még ott is, hol legfőbb törekvésük volt, az ő nyomdokaiba lépni, mindenkivel jót tenni, tiszta élet által építeni, betű-rabság, elítéletek, látszólagos üdv és mű-kegyesség ellen föllépni s az atya nevét a földön dicsőíteni? A ker.-ség elleneinek kellett-e lenniök azért, mivel a hitnek ezen nagy példányát, mint embert, és nem mint istent, vagy félistent tekintették, mivel ők ezen embert rendíthetlen bizalmáért, az istennel való benső és megtérhetlen közösségéért az emberiség fiai között az egyedülnek akarták tartani, de nem természet feletti különös erők öszszegéért, nem azon tehetségért, hogy a tengeren járjon, vagy borra változtassa a vizet, nem oly születésért, mely ellenkezik mindazzal, a mi emberi, nem a halott test föltámadásáért, vagy a földi testnek a boldog lelkek egébe való fölemelkedéséért? A vallás elleneinek kellett-e lenniök ott is, hol minden erejüket megfeszítették, hogy korukat, mely elveszve látszott a pórimadásba, új, élő istenben való hittel töltsék el, és hogy még a természeti, érzéki tárgyokban is a végtelen szellem hatalmát, bölcsességét és szeretetét észrevételessék? A vallás elleneinek kellett-e lenniök csak azért, mivel észszerűlennék tartották fölvenni ezen istenben a maga teremtményeivel való kikéülés

szükségét, oly kibékülést, melynek az ő fiának vére által kellett végbe menni, kinek halála szükséges volt, hogy isten igazságossága azt tehesse, a mit isten szeretete tenni kívánt? Nem! Ők azon tévedések elleni harcukban, melyet az értelmes emberhez nem illettek, a keresztyénség elleni harcot, a babona elleni kikéülésükben, mely a teremtményt a teremtő helyére állítja, a vallással való ellentétet nem láthattak.

Sőt inkább, arra kellett jöniök, hogy magukat igaz keresztyéneknek tartsák, a vallás valódi barátjainak tekintsék, kiknek a termékeny maggal, nem a hüvelylyel, a meg-elevenítő szellemmel, nem a holt betűvel volt dolguk.

Föl kellett világosulni előttük annak, hogy a keresztyénség nem azon külsőségekkel és hittételekkel megterhelt vallás, melyet a természet és az emberek tudománya egy formán olvet, hanem azon igaz és tökéletes vallás, a mely mindennek szellemét és lényegét foglalja magában, a mi minden században vallás volt, az egyetlen, a mi még ma és mindig megkülönbözteti a vallást a vallástalantól.

Épen így be kellett látniök, hogy a vallásnak mindazzal semmi köze, a mit az egyház dogmatikája hozzá csatolt, és most hittan gyanánt hirdet, legyen bár az a középkori egyház, a reformáció korszaka, az első század, vagy az apostoli korszak dogmája. Be kellett ugyan vallaniök, hogy a korábbi és későbbi századok mind ezen dogmatikus rendszereiben az egy szükséges megvolt; mert mindazon változó, esetleges és lényegtelen formákban maga a lényeg is nyilvánult, és épen ezen lényeg volt a munkáló ereje, élő lelke annak, mely nélkül mind azon formák mindig csak halott formák lehettek volna. Ezen elismerésnek valódi méltatásra, nem pedig ezen rendszerek szenvedélyes megtámadására kellett volna vezetnie.

A megtámadásnak csak ott volt helye, a hol azt tüzték volt ki feladatúl, hogy az alakot lényegnek, a múltot örökkévalónak, a romló testet halhatatlan léleknek mutassák föl. Így, egy jobb nap reggelének kellett eljönni, midőn a történeti pártatlanság minden múltat jogához juttatott; hol a kritikai érzék képes volt, a maradandót a múlttól megkülönböztetni és a vallásos élet minden nyilvánulását a maga korának világában szemlélni; de egyszersmind képes volt arra is, hogy mindazon különböző nyilatkozatok felett föntartsa magát a vallásos életet; s hol végre a vallás egy teljesen szabad tudományt maga mellett nem csak megtűrni tudott, hanem magának is hátorítani kellett azt, hogy nyílt szemmel vizsgálja isten munkásságát a természetben és az emberiségben, s a menynyire lehet, minden előtte fölmerült kérdésre feleletet adjon. A 18-ik század második fele látta meg e jobb nap sugarát. Németországot találta ezen új reggelnek első sugara. Németországot, mely Europa szívében arra volt hivatva, hogy minden egyoldalúsággal szakítva, az emberiségnek egy tökéletes képét állítsa a világ elé, mely az értelem jogaival a sziv jogait, a tudománnyal a vallást egyesíti. Németországot, hol 200 évvel az előtt a szellem elég erős volt, hogy a legerősebb hatalom láncait széttörje. Ki előtt nem tűnek föl a felvilágosodás hős alakjai, kiknél a világosság meleg nélkül nem volt elég; kik egy korrall szemben, mely előtt a tudás s az érzékeknek élelete egyedüli igazságnak tetszett, a művészet, a lelkiismeret és a vallás eredeti jogát helyre tudták állítani és meg tudták erősíteni a nélkül, hogy a szabad tapasztalati tudományok jogait legkevésbé is sértették volna az által.

Benkő Gyula.

(Vége következik.)

KÜLÖNFÉLÉK.

= **Lőrincrévei egyházunk** javára báró Kemény István 10 veder bort ajándékozott, mely egy bortárnak képezne alapját s ugyan ő az új papi házhoz szükséges léceket; esperes Basa Mihály adott 5 frtot, melyért három véka török buzát vásárolván, lépezze a magtár alapját; özv. gr. Teleki Ádám né ajándékozott egy nyil veszszőt a parokhiális telkek bekerítésére; Székely János, Székely Mihály, Deák János és még egy ur adtak egy-egy szekér szalmát. Fogadják a buzgó adakozók az illető egyház hálás köszönését.

= **Meghívás.** A „hadadi tanítói járáskör“ f. 1874-ik év, aug. 31-én Lompérton a ref. iskolában közgyűlést tart, melyre az illető tanító urakat tisztelettel meghívom. Lompérton, aug. 16, 1874. Nyesti Lajos, elnök.

= **A második egyetemes tanítógyűlésen,** a menyire a tanító gyűlés szervező bizottsága már jelenleg összeszámíhatta, 1494. igazoló jegy költ el a 2 frt. a tanszer-kiállításán elkölt 1205 belépti jegy 241 frt. o. értékben s 826 katalógus 82 frt. 60 krral s így az összes bevételek mintegy 3300 frtra ment, az előleges mintegy 400 frtra számítható bevételek s a másfél ezer frtnyi régi maradványon kívül. A tanszerkiállítás költségei f. hó 15-éig bezárólag 968 frtra mentek, azonban még egyes kiadások s különösen a tetemes összszegre menő visszaszállítási költségek még ezután fognak kiadatni. A nyomtatási költségekre mintegy 700 frt., a szállítási költségekre 500 frt., a szolgáltnak az orsz.-házban s tanszermuzeumnál, ludovicaumnál s egyes helyeken 300 frt. fog menni, gyorsíróknak 200 frt., előleges költségekre kiadatot mintegy 800 frt., apróbb költségekre 300 frt. szükséges s így a bevételből aligha marad annyira, hogy a naplót kinyomassák.

= **Babona.** Két vidéki lapban is találtunk ma oly közleményt, mely népünk értelméről szomorú tanúságot tesz. Az egyik eset Szabolcsmegyének egy katolikus községében történt, a másik Máramarosban gör. keleti nevelésű lakosok közt. Mindkét helyen az eső hiánya szolgáltatott okot a legbutább babonás hitre. A szabolcsi lap ezt írja: „A múlt napokban meggyezerte nagyobb esőzések voltak, de N.-Halászon semmi. Lón e felett nagy bámulás, sopánkodás és irigység. Akadtak bölcsőbb atyafiak is, a kik e mostoha hágnak okát kimagyarázták. Az ok szerintük nem más, mint hogy az aratási idő alatt egy tót atyafit, a ki az aratási munkából kidőlt és ez árnyékvilágból elköltözött, borzasztó nagy szalma-kalappal temettek el, a ki az óta a föld gyomrában nagyon nyugtalanodik; átkozta a falut s azért nincs esőjük. A senatus nem mellőzhet el ily fontos körülményeket; a miért is tartott vala nagy tanácskozást. A „bölcs tanács“ indítványba hozta, hogy ama szerencsétlen tót atyafi sirjából rögtön felásattassék, ott arccal lefelé fektetessék, szalma-kalapja megsemmisítettessék s nyugalmáért és engesztelődéseért valami „vakparádé“ rendeztessék. A másik esetet a „Máramaros“ mondja el a következőkben: Utóbbi időben a megyében imitt-amott jelentkezett egy kis borongás, s ezzel egy kevés eső is, csupán Felső-Visó volt az, hol nem akart megeregni. Az isten-adta nép folyamodott fűhöz-fához, kért, imádkozott az esőért, de csak nem jött az el. Mit tegyen tehát? A babonához folyamodtak. Szénvonót, kenyérsütő lapátot s fejszét dobtak ki a küszöb elébe s úgy várták a jégtelen esőt. Még ez sem használt. Már most téglákat is vetettek a kútba, mosó súlykot a patakba, sőt végül ellopták a temetőből a békésen nyugvók sirkeresztjét, ezeket is behajigálták a folyóba, azután jó hosszukat böjtölték a jám-

bor együgyűek. És ime, megindult a kövérítő eső, mely míg jótévéleg feláztatja a pórt, addig a nép szentül hiszi, hogy ez mesterkedésének jó eredménye s megesküszik, hogy így törte meg ő azoknak a boszorkányoknak a hatalmát, a kik mindent elkövettek, hogy elszáradjon az egész határon a növényzet s éhség és pusztulás üsse fel tanyáját az emberek között, a kik folytonosan ellenséges lábbon állanak velök: Ime, így boldogít az együgyűség. Sokan annak is tulajdonították az esőt, hogy a főispán és a geologusok jönnek; „mert mikor nagy urak járnak, mondja a néphit, akkor esőnek kell lenni!“ Mire való az ily községben a pap, tanító? Ilyesmiknek megtörténhetéseért csak nem lehet mást felelősségre vonni?

= **Fegyver-letétel.** Garda József ur megmutatta: mi-kint kelljen theologiai fakultásunk nagy fontosságú kérdéséhez hozzá szólni annak, a ki theologiai professzor. (1. e lapok 31-ik számában: „Nyilatkozat“) Operatuma megérdemelte, hogy szerző előbb impurumban kidolgozza, azután nagy gondal — saját kezűleg — lemásolja! (1. a regens verbum hiányának indoklását a 33. számban.)

Denique — én áldozatul estem — Garda ur megsemmisített! Nem baj! Meg van azon nagy nyereség, hogy a traktusok és tanodák most már könnyen készen lehetnek véleményükkel, kellően tájékozva levén a legilletékesebb helyről, egy theologiae professzor által.

Ha netalán még valami kívánni valónk lett volna, azt is eligazítá Garda ur tanítványa — Bartók ur, a ki megtanított arra, hogy egy universitás filozofiai fakultása és egy tanoda egyetlen filoz. professzora *) között „egyenlőség uralkodik“, mert a theologus ismételve hospitálhatja azt, a miből már egyszer vizsgázott, — továbbá: a theologusnak szükséges természet-tudományi előismeret a gymnáziumban „bőségesen“ megszerezhető, sat. sat. szóval: „Kolozsvárnak semmi hasznát sem lehet venni. . .“

Garda és Bartók urak, mint mester és tanítvány, valóban büszkéek lehetnek egymásra!

Enynyi bölcsesség, ily — „húsíg és velőig ható“ — méjj tudomány előtt meg kell hajolnunk; tehát — n'en parlons plus!

Részemről megadom magam — kegyelemre. — Kapitálók! J. V. **)

KÖRÖZTETIK.

759—1874.

A kolozsvári egyházközség belvárosi leány-iskolájában egy vezér és két rendes tanítónői állomás.

A vezér-tanítónő évi fizetése 600 forint o. é. és szabad lakás az iskola-helyiségben.

A két rendes tanítónő évi fizetése 400—400 frt. o. é.; az egyik tanítónőnek az iskola helyiségében szabad lakás, a másikkal 100 o. é. frt. szállás-pénz.

Pályázhatnak a képezdei teljes tanfolyamot kitűnő sikerrel végzett egyének. Egyik tanítónőnél mulhatlan kellemék a németnyelv alapos ismerete, mit elfogadható bizonyítvánnyal is kell tanusitnia.

A folyamodványok kolozsvári esperes, t. t. Szász Gerő aa.-hoz Kolozsvárra küldendők.

Kolozsvárt, augusztus 17, 1874. Nagy Péter, erdélyi ev. ref. püspök.

*) Enyed fil. professzorának személye és tudománya iránt mind tisztelettel voltunk és vagyunk; de nem erről van itt szó. J. V.

***) E vitát Garda és J. V. urak közt befejezetnek kívánjuk tekinteni. Szerk.

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

Nyomatott Stein János m. kir. egyetemi nyomdász betűivel Kolozsvárt.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, AUGUSZTUS 27, 1874.

191—35. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmentve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Forgassuk a csépelte szalmát.

Kakasd, augusztus 18, 1874.

I.

Elismerem a vakmerőség nagy voltát, hogy innen, az ur háta megül, bátorokodom egy olyan ország-világ látott tekintély után szót emelni, a ki ez úttal épen Tübingából jegyzi főhadi szállását, a honnan — mint a nagyságos patrónus urtól értem — egykor az egész theologiai tudományra olyan reform áradt, hogy szinte a wittenbergaiával versenyezhetett.

Előre is ki kell jelentenem, hogy én a „Küss' die Hand“-ot sem ügyesen, sem hizelgően kimondani, nem tudom; de a mi kebli ügyünkhez, a Bethlen-főtanoda theologiai intézetének átköltöztetéséhez, egy pár rusztikus szót csak tudok tóditani, számítva reá, hogy az a tübingai tudós ur tanultságával járó elnézéssel lesz" gyöngéim iránt és biztos levén a felől, hogy nevemhez sem a „pöffeszkedő," sem a „lohadozó bölcsesség" címét akasztani nem fogja, a minek alkalmazásáért olyan szépen és okosan koppintott J. V. ur körmére. (Ugy kell neki, miért is anticipálta e címet, mikor az a tübingiai tudós ur kívánja azt kizárólag használni.)

Mindenek előtt, engedje meg a nt. szerkesztő ur, azt megjegyeznem, hogy nekem ennek a modern Ciceronak „Caveant consules" ékes mondokájában legjobban tetszett az a rész, a melyet nem tetszett elmondania.

T. i. ennek egy kis historiója van.

Akkor, a midőn a főtanodák vagyonának; az egyházkerületi törvényhozó testület rendelkezési jogkörének; a theologiai intézet átköltöztetésének kérdése, sat. — ugyancsak a nt. szerkesztő ur becses lapjában — először szőnyegre került: de csak nagy volt ám a prüsszöngés, hogy a Párisból megugratott potroleumosok, a kommunizmus zászlója — jobban mondva — csóva-vivői Kolozsvárra költöztek. Velünk, szegény falusi emberekkel, tisztára elhitették, hogy itt

egyenesen osztóztatókkal, pláné zsebelőkkel van dolgunk. Mi az effélét, természetesen, nem tartanók valami nagyon tisztességes dolognak s minden napi imádságunkba foglaltuk, hogy szeretett egyházunkat istenünk megszabadítsa az ilyen osztályos atyafiaktól.

Történt aztán, hogy dr. Kolosvári Sándor ur, a ki innen a mi szomszédunkból, Ilencfalváról szakadt s csak olyan szegény forma állapotból küzdött föl magát az egyetemi tanszékre, mondom, hogy ez a dr. ur igen terjedelmesen, az eredeti törvények alapján dolgozta ki a kérdést s olyan keményen kimutatta az egyh.-ker. törvényhozás jogát a theol. intézet átköltöztetéséhez, hogy az a sok széthintett cifra beszéd csak úgy omlott előtte halomra, mint az ő országabeli murek a székely aszszony előtt.

Nó hiszen, gondolok, majd megtanítják ő kemét azok a tudós urak s azokhoz képest, a miket közöttünk hintegettek, majd a fejére olvassák a dr. urnak, hogy az a sok idézett törvény mind csak a dr. ur képzeletében él, valójában pedig egy sem existálhat azok közül, mert hisz' akkor a „communizmus" vádja alaptalan lett volna.

Igazán mondom, ezt vártam volna az enyedi tudós uraktól, mert hiszen, ha két ember előáll s mond két különbözőt, az egyik *A*-t, a másik *B*-t s aztán a második bizonyítja, hogy *B* igaz, *A* pedig nem igaz, az első pedig mindig az *A* mellett kardoskodik, de a *B*-hez még közelíteni sem mer: aligha erős alapon állhat az az *A*, pedig ugyancsak kétfelé terjeszti a lábát.

Lássa, nt. szerk. ur, ez a historiója annak, a miért nekem az én Cicerom ékes mondokájában legjobban tetszett az a rész, a melyet nem tetszet elmondania.

Mert már most tisztán áll előttem, hogy az én „murek-ország" beli konpatriotám, dr. Kolosvári Sándor, igazat beszélt, mikor jogi szempontból kiműtatta, hogy theol. intézetünket de bizony szabad az egyházkerületi törvényhozó testületnek Kolozsvárra köl-

töztetni, mert különben csak megtanította volna ez a tübingai tudós ur az igazságra, mikor a célszerűség elleni okoskodásait csak kétszeri nekifohászko-
dásra bírja elmondani.

De — mielőtt a tübingai tudós ur célszerűségi el-
lenokaira térnék — hadd mutassam meg, hogy én nem
csak azt kurkászom ki, a mi a cicerói oráció szóno-
kának gégejében szorult, hanem felszínre vonom azt
is, a mit sem a dr. Kolosvári uram, sem a J. V.
cikkében nem láték, pedig előttem — már az én eszem-
hez képest — jökora nyomatéka van a fenforgó kér-
désben.

Épen a nt. szerk. ur lapjából olvasám először,
de aztán másoktól is nagy meglepéssel hallám,
hogy milyen lélek-emelő hatása volt az idén a mi
theologusainkra annak, hogy a főt. püspök ur a nyá-
ri vizsgálatokon személyesen megjelent Enyeden s lel-
ke fényességével, tudománya gazdag tárházával, fő-
pásztori tekintélyének nyomtatékával tette még hatha-
tósabbá a helyzet fontosságát, mintegy példaképpül
állítván magát az ige jövődöbeli hirdetői, az ur egy-
házának majdani szolgálói elébe, lelkesülve lelkesítvén
s vezénylő fákljakint világítván elől.

A főt. püspök ur, ezek szerint, maga is üdvös-
nek tekinté, hogy saját főpásztori tekintetével itél-
hesse meg theologiai tanintézetünk állapotait. Hogy
latra vetve mind a tanító, mind a tanuló személy-
zet évi szorgoskodásait, bár utólagosan rámutat-
hasson a helyes utakra, melyeket tovább és kettözött
erélylyel kell taposniok; de rá, esetleg, a téves ösvé-
nyekre is, melyeket jövőre kerülniök kell, dicsérve s
buzdítva, intve és óva végezvén ezen a téren is ma-
gas egyházfői szép hivatását.

És már kérdem, hogy a dolgok és — mondjuk —
a főt. püspök ur által szolgáltatott tények illetén állása
mellett, minő nagy horderejű, sőt áldást-hozó befolyá-
sa lenne e szellemi szuperintendenciának, ha
az nem szoritkoznék — a dolog természetéből folyó-
lag — csak egyes rövid napokra, a midőn a főt. püs-
pök ur, egyszer egy esztendőben, időt szakíthat ma-
gának hogy kolozsvári bokros teendői özönéből ki-
szakítván magát, Enyedre rándulhat, hanem a theol.
intézet Kolozsvárt székelvén: folytonos és állan-
dó lehet?

Én azt hiszem, hogy nem csak az a tübingai
tudós ur, hanem dr. Kolosvári S. és J. V. urak is,
sőt, el merem mondani, maga egész anyaszentegyhá-
zunk nagy lelki nyugalommal tekintene rá, ha a jö-

vő egyházkerületi közgyűlés egy rövidke határozattal
kimondaná, hogy „a theol. intézet főfelügyeletét a
püspökre bizza.“ Főlöszleges e tárgynál tovább is mu-
latnom, kivált miután — mint hallom — épen az idej
enyedi vizsgálatok is olyan egy ad oculos argumen-
tumot szolgáltatottak e határozat szükségessége mellett,
hogy már a főt. püspök ur is megsokalta.

A tübingai tudós urhoz lesz még egy pár sza-
vam. —

Rustikus.

A biblia uj fordításához.

Jöllehet sem időm, sem kedvem, sőt erőm sincsen
a „titano-kai gigantomachiába“ keveredni; de zokon esett
nekem, becses lapja 33-ik számából azon hencégést ol-
vasni: „hiszen, ha az illetők kezéten csak az eredeti szöve-
get hagynák meg... bizony-bizony, nem sok egyházunk hi-
vei (tán a kolozsvári kivételes egyházmegye községit ki-
véve) hallanak akkor a szószékből isten igéjét hirdettetni.“
Hát, eszélyes dolog-e ily szegénységi bizonyítványt állítani
ki, ha még egyszer oly tudós profeszszoroktól is? Hát,
vajjon ezt olvasva, mit mond reá az idegen-ajku és fele-
kezetű papság?

A polémia nem csak megengedhető, de éppen szük-
séges főleg akkor, midőn oly nagyszerű mű, mint a biblia
magyarítása jó szönyekre. Nézetem szerint: jobb várni,
mint a jelenkor színvonalára nem emelhető művet adni. Az
alapos fordításhoz nem elég még a tudósan képzett egyé-
niség — uti figura docet — ahhoz kellő érzék, az író gon-
dolkozásának elsajátítása, szavainak tiszta, világos értelme-
zése, szóval, a holt betűk megelevenítése igényeltetik.

Vajjon, e részben a fordítók szerencséseknek állitha-
tók-e? Szerény nézetem szerint, éppen nem. Indokolom ál-
lításomat.

1) A dikaiosüné megigazultságot nem, inkább igaz-
ságosságot, vagy ha tetszik, jogosságot teszen; mert állé-
heira igazság = veritas-Wahrheit, igazságosság már több je-
lentésű = justitia, Gerechtigkeít.

2) Kár volt tehát, az ellenvéleményüt oly kiméletle-
nül leckézni, utasítván arra is, hogy tanuljon meg konjun-
gálni, hiszen, a h'istém i, vagy áristém i szórúl való tu-
dós értekezést könnyű volt Schneider szótárábúl kiirni.

3) Azon állítás, hogy a görög genitivus subjektívus
a magyar nyelvben szokatlan lenne, alaptalan; mert iste-
ni kegyelem, bölcsesség, tehát dikaiosüné theou = isteni
igazságosság, vagy jogosság használatban van és volt; én
legalább már ez előtt 32 évvel így tanítottam.

4) Töprenkednek a fordítók a psüché, pneuma szavak
fordítása felett is. Szerény nézetem szerint, psüché = lélek,
éltető, elevenítő lélek, mely közös az állatokkal is; ellenben
pneuma = szellem, gondolkozó tehetség, mely istennel ro-
kon, s ennek tulajdonsága noüs = józan okosság.

De lássuk már a kísérletet az uj fordításban!

5) Mát. 16, 18 „és a pokol kapui nem lesznek erő-

sebbek annál." Ez nem sikerült fordítás, mert a katischüo = überwältigen, bezwingen, vagy intr. zu Kräften gelangen, inkább megfelel a régi diadalmaskodás szónak. Ugy látszik, hogy a fordítók a latin fordításhoz ragaszkodának: „cui ne ipsius quidem orci portae firmitate praevalerunt.“ De csekély nézetem szerint, vajjon nem lett volna-e sikerültebb a fordítás így: „melyen — t. i. isten országán — még a halál sem vehet diadalmat, az örök életű levén. Anynival is inkább, mert a héber sheol = hádes, tehát halál, halál völgye, toroka, (Thermopülai). 1 Móz. 37. 35. Jákob azt mondja: sirva megyek az én fiamhoz a sheolba, mi anynyit tesz: követem a fiamat a halál völgyébe; vagy, meghalok. Jobb a természetesség a mesterkéeltségnél!

6) 23 v. „Botrányomra vagy, mert nem az isteni, hanem az emberi dolgok feküsznek sziveden.“ E helyett tán természetesebben hangzott volna így: „megbotránkoztam benned, vagy magadviseletén, mert a gondolkozás-módorod nem isteni, hanem emberi.“ Luther is akárhányszor szabadságot veszen magának, nagyobb érthetőségért, szabadon fordítani, mit tanusít a jelen vers is: „du bist mir ärgerlich; denn du meinest nicht was göttlich, etc.“

7) 26 v. „de szellemi élete kárba vészett!“ Erőltetést látok benne. Talán: „ha lelkében kárt szenved,“ vagy lelkét elveszti folyékonyabb. Különben is, zémiou = Schaden od. Verlust zufügen, animae jacturam facere.

8) 28 v. „mig nem látják eljöni az ember fiát az ő királyi dicsőségében.“ *ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ* — soha se jelenti az ő királyi dicsőségét; aztán Jézus soha se vindikált magának királyi dicsőséget, ő a vana glóriára nem adván semmit.

9) „ántallagma tés psíchéis aítou, nem „szellemi életeért“, hanem erényes lelki életeért. Luther is Seelet használ; a latin animát.

Ismételt szerény nézetem szerint, mihamarább tisztába kell jöni a kétértelmű szavak iránt, s a hol az eredeti szöveg elferdítése nélkül lehet, szabatosan, de szabadon is kell fordítani; a tudós polemia a szöveg értelmezésében kihagyandó, mert az a haszon helyett megbotránkozást szülhet.

Teke, augusztus 18, 1874.

Varga Sámuel,
ev. ref. pap.

A magunk ügyében.

(Válasz dr. Kovács Ödönnek.)

Minden élő embernek e világon van egy néhány jó barátja, kik őtet nem csupán szeretik, hanem bámulják is; a mit ő tesz, azt nem teheti meg jobban senki; a mit ő mond, annak hallatára a proféták is sutba vonulnak s a mit ő ír, az legalább is szentírás. Ez a néhány jó barát kitelik az atyafiságból, s azokból, kiknek érdekeik ugyanazok és így tovább. Nő hát, ilyen barátai kétségen kívül vannak dr. Kovács Ödönnek is, kik lelki gyönyörrel, és a minden földi örvendezés netovábbjával olvasták legközelebbi számjainkban közlött cikkét és vigadoznak még most is, hogy végre e lapok szerkesztősége emberül kikapott, meg

van dolgozva becsületesen, a körmére koppintottak — Kolozsvárnak. Mert, tetszik tudni, hogy minket azonosítanak minden imposztorsággal, Kolozsvár az oka minden rossznak, Kolozsvár megöli betűje minden jónak, itt örökös izgágságot keresnek, s most megalégedve nevetnek a markukba s mondogatják: Claudiopolim delendam esse.

Hanem, tán egy kissé korai ez az öröm; mert én úgy vélem, hogy még igen sok ideig fogják az emberek látogatni a kovácsznai fürdőt, míg Kolozsvárnak dekretáliter kimondott elpusztulásán fogják potyogtatni némelek krokodil-könyeiket. Mert csak az előttünk álló kauzában is én nagy fogadást mernék ajáulani, hogy az „Erd. prot. közlöny“ olvasóinak legnagyobb része, és pedig éppen a legjózanabbak, lelki szomorúsággal tették le kezükből e lapokat s megdöbbenve kérdezték: „hogyan, dr. Kovács Ödön írta e cikket; nem szégyenelte aláírni előttünk becses nevét; volt-e erre szüksége annak, kit oly örömet láttunk tanári székén, s kitől a theol. fakultás ujjászületését vártuk; az a fiatal ember írta ezt, ki a társadalmi és tudományos kultúra színvonalán áll? Majduem a hihetlenséggel határos.“

Valóban, hihetetlen! Hogy egy ilyen puálifikációju ember anynyira elragadtassa magát haragja, gyűlölete, sértett ámbiciója — vagy, ő tudja mi által —; anynyira megfeledkezzen önmagáról, hogy (néhol szerénynek mutatva magát), „urbi et orbi“ tele szájjal és öntelt pöffeszkedéssel hirdesse, hogy ő csalhatatlan, hogy ő tudós, hogy ő öt éves doktor, hogy ő mindenkivel nem beszél: ez olyan botrányos produkció, hogy szánalmunkat érdemelné meg, ha írója olyan alaposan és tökéletesen neveltségessé nem tette volna önmagát. Ha csak erről volna szó, egy betűt sem írnék védelmemre, s nyugodtan bocsátnám az olvasók ítéletére.

De van abban a cikkben egyéb is, (mit szó nélkül nem hagyhatok, s e tekintetben nekem is le kell számolni. Mert Kovács Ödön a köztünk levő barátság és jó viszony (melyet én nagyon őszintének hittem) sem tartotta vissza, hogy nekem ellenséges indulatot tulajdonítson, inszINUÁLjon és oly föltevésekkel illessen, melyek erkölcsi romlottságot sütnének homlokomra, s ezt visszautasítani, önmagam iránt elengedhetetlen kötelességem. Sajnálattal teszem, mert Kovács Ödön nálamnál őszintébben senki sem becsüli és szereti, és tudom, hogy nálunk egy ilyen „kis szóváltás“ rendesen nagy ellenségeskedéssel szokott végződni. De meg kell tennem, mert olvassa el bárki Kovács Ödön cikkét, s ítéljen, megérdemelt-e azt a kiméletlenséget? Csupán azt jegyzem még meg, hogy én Kovács Ödön levélben kértem, hogy vagy vonja vissza cikkét, vagy írja meg úgy, hogy ne provokáljon. Ő kérielhetetlen volt. Itt állok, máskint nem tehetek. Tu l'as voulu, Georges Dandin!

Kovács Ödön a „szerkesztőséggel“ akart leszámolni. S ebben is megláthatja a célzatosságot az, a ki csak valamenynyire is sejtelmével bír annak a személyes hajlamokból született, antagonizmusnak, melyből any-

nyi kellemtelenség származott, holott levét éveken át a közügy itta meg s melyet elfog itélni az, ki ez egy néhány év történetét megírja. De Kovács Ödön csalódott; más felé nézett s más felé ütött; mert bármennyire stereotip legyen is a „szerkesztőség“ kifejezés: de az „Erd. prot. közlöny“ e kollektív fogalom alá nem lehet előrántani senkit, hogy azt püföljük. E lapnak „szerkesztősége,“ születése percétől e pillanatig, kizárólag én vagyok egyedül; én pedig soha sem állottam senkinek befolyása, vagy tutorsága alatt. E tekintetben tanácsot nem kértem és nem fogadtam el soha senkitől; korán megtanultam én a magam lábán járni; s éppen ezért, e lapnak iránya, célja, törekvése az — enyém; érdeme ha van, hadd jusson ebből nekem egy porszemnyi; bűne ha van, ezért a büntetést egészen magamnak követelem. Anynyit merek állítani — ártatlan dicsekvés — hogy ha ez így nem lett volna a közelebb lefolyt izgalmas évek alatt, eliheti azt nekem mindenki, hogy nem egyszer más irányu lekturában gyönyörködött volna Kovács Ödön, melytől rajta kívül még sokan prüszköltek volna, és most sokkal többen lennének, kikre nézve szintén eljön a leszámolás órája.

De nem; az én vezetésem alatt az „Erd. prt. közlöny“ semmi féle botrányt elő nem idézett; egyszerű körben mozgott — ez igaz — de úgy véltem, hogy világpolitikát csinálni, nem bízták egy kis vidéki lapra; nem szabdaltuk a levegő-egyet, de munkálkodásunk tán még sem volt éppen haszontalan s mindenek felett, józan ember nem vádolhat azzal, hogy csak egy percig is szolgálatában állottam volna én, vagy lapom az individuális érdekek, a szenvedélyeknek, vagy pártoskodásnak, a melyre pedig bővségesen kínálkozott az alkalom. Ellenkezőleg, nem egyszer elhallgattattam saját meggyőződésemet, csak hogy csorbát ne szenvedjen a tartozó tisztelet egyfelől, s a barátság, vagy kollégialis viszony másfelől. Az igaz, hogy ez hasonlított egy kissé a tojások közt való táncoláshoz, melyben már jóformán bele is fáradtam, de megőriztem legalább lapomat a botrányoktól. Hanem aztán, jutalmát aratom is gazdagon — Kozsárvárt csak úgy, mint most Kovács Ödön részéről. Ha megérdemeltém volna, megköszöném; hogy érdemtelenül jutok e szerencséhez, az vigasztalásomra szolgál.

Csupán velem lehet hát ügye Kovács Ödönnek kizárólagosan és senki mással. És mivel vádol?

Két szempontból van jogos sérelme az „Erd. prot. közl.“ ellen: egyfelől, hogy megtámadta jellemét egyház-politikai véleményeért; másfelől, tudományos képzettségét theologiai álláspontjánál fogva. Ezért akar leszámolni.

Ezek közül az elsőtől azt — mondja, hogy elhallgattam, s azután mégis tárgyalja. Én hát nem térhetek ki előle.

Lássuk az elsőt.

Mikor Kovács Ödön cikkét még kéziratban elolvastam, megdöbbsentem e vádra. Lehetséges-e, hogy én anynyira megfélembentem volna magamról, hogy egy általában va-

lakinek, és különösen Kovács Ödönnek jellemét támadtam volna meg akkor, midőn szilárdan el voltam határozva, hogy soha olyan dolgokba nem elegyedem, melyeket a nyilvánosság az által tisztel meg, hogy ok nélkül nem vonja itélőszéke elébe. Kerestem mindenütt lapomban, hogy hol tévedhettem el ez elhatározásomtól, és sehol sem találtam meg. Vagy tán azt érti alatta, hogy valami egyház-politikai nyilatkozatából következtetést, vagy éppen hibáztatást vontak magán-jellemére? Ezt is kerestem lapomban, de rá nem akadtam. Arra kellett hát jönnöm, hogy itt „egyház-politikai jellemről“ van szó. Itt azután, nem tudtam: bosszankodjam-e, vagy nevessek?

Hol van megírva Kovács Ödön egyház-politikája? Ki olvasott valaha abból egy betűt? Hol tette meg euunciációt, hogy mikint akarja boldogítani az erdélyi szuperintendenciát s egyáltalán a magyar protestánsizmust? Mely cikke, vagy monumentális beszéde világosított fel arról, hogy minő álláspontja van: autonomista-e, vagy nem; új-ját akar-e huzni a kormánynyal, vagy megalkuszik vele; a békekötések omladozó bástyáiba kapaszkodik-e, vagy azokat tiszteletre méltó emlékeknek tartva, új foglalásokra indul ki a jövőre számára? Ezekre gondoltam, s megvallom, én sehol se találtam semmi nyilatkozatára; pedig egyház-politikára csakugyan szükségünk van, miután nincs; legyen elég, felhoznom példának okáért a népiskolai törvényt, a melylyel szemben — kezdetben — teljes tájékozatlanságban botorkáztunk s elvesztettük a jó alkalmat, hogy egy rakás iskolánkat a kormány segélyével a kor követelményének színvonalára emeljük. Akkor merre volt állottunk; most már megalkunánk; de ez alkalom jó formán elvesztett. Ilyen volt a mi egyház-politikánk.

Nó, ne búsuljunk, Kovács Ödön helyre fogja hozni a mult tévedéseit, mert ő egyház-politikai jellem. Nem mutatta ugyan meg még eddig, de hát én neki elhiszem, ha csak ő mondja is.

Bocsánatot kérek! De bizony megmutatta: az ez évi egyházkerületi közgyűlésen a nagy-enyedi főtanoda famozus ügyének tárgyalása alkalmával, mert ő maga is cikkében erre hivatkozik s jellemét mágtámadva abban keresi, hogy a közgyűlésről adott tudósítást lapom 177—21-dik számában helyre akarván igazítani, azt a meggondolatlan „cimen laesaet“ követtem el, hogy cikkét átadtam referensemnek, ki megjegyzéseit bátorzkodott megtenni csillag alatt. A ki netalán kíváncsi rá, méltotassék utána keresni.

A nagy-enyedi dolgok természetesen nem tartoznak ide; le vannak azok téve oly kezekbe, melyek hivatva vannak világosságot deríteni ama sötét káoszba; az sem tartozik ugyan ide, de kész szívvvel mondom el, hogy én a nagy-enyedi tanárok becsületében és kezük tisztaságában egy pillanatig sem kételkedtem; de az már ide tartozik, s belőle vegye ki Kovács Ödön is a maga részét, hogy ez ügyben az egyházkerületi közgyűlésen történt fellépésük nem csak hogy nem volt egyház-politika, de kihívó és sértő volt, s nem illett a felszólaló tanárok méltóságához,

Ez nem az én egyéni véleményem csupán, hanem így ítélte erről a kerületi közgyűlés tagjainak legnagyobb része. És mikor már az undorig exponálták magukat egy kauzában, mely tulajdonképpen nem is őket vádolta, én is és még többen indignációval fordultunk el ez indokolatlanul elkeseredett szóhalmaztól.

Mit mondtak ez után, a szenvedély és indulat hová vezette még, azt én — őszintén vallom be — megmondani, nem tudnám; nekem biznom kellett referensemben, biztam is és referációját közöltem, mert méjjen meg voltam győződve, hogy mint minden ülésről korrekten referált, úgy erről is híven tette meg tudósítását.

Ebben a hitben és meggyőződésben: vajjon, a „gonosztól volt-e“ bennem az, hogy a Kovács Ödön, helyreigazítását“ első sorban referensemnek adtam át? Előttem prima instancia nem az állott, hogy a helyreigazítást megcáfolja, hanem az, hogy adjon számot sáfárkodásáról. S midőn csillag alatt tett megjegyzéseiben bizonyosságokra hivatkozott, kiknek vallomással kész megerősíteni tett referációját: vajjon, vétettem-e valamit a barátság, a loyaltás, vagy az objektív igazság ellen, hogy az aszterusokat is közöltem akkor, midőn lapomnak — tehát a nyilvánosság egy orgánumának — hiteléről volt szó, s egy oly botrányos scénáról, mely több mint száz ember előtt folyt le nyílt ülésben? „Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxima amica — veritas!“ Ezt megítélni, az olvasó közönségre bízom. Én méjjen meg vagyok győződve, hogy itt — szerkesztői minőségemben — oly kötelességet teljesítettem, melylyel tartoztam s melyet — most közre adott cikke után ítélve csupán — legkövésbé Kovács Ödöntől tanulhattam volna meg, ki nem átalja egy névtelenül megjelent tudósítást a Szabó Endre névvel hozni kapcsolatba még pedig olyan formán, mintha én utasításítást adtam volna neki, hogy ugyancsak „bánják el“ Kovács Ödönrel; holott ha nem volna indecens dolog, mondhatnám, hogy a szerkesztői blajbász annak is élet vette, a mit megirt. Egyébiránt, [mit tartozik a dologra, hogy ki írta ama tudósításokat? Szabó Endre, vagy más, az egyre megy; s a kit nem ragad el a „furia theologorum,“ a ki az igazságot keresi: az nem téveszti el szeméi elől az objektivitást. Hanem persze, ettől az öt éves doktor Kovács Ödön oly meszsze van, mint Kovászna Jeruzsálemtől. Különben, remélem, hogy referensem meg fog felelni önmagáért; erre számíthat Kovács Ödön.

Az elmondottakból megítélheti minden józan eszű ember, hogy minő értéke lehet az öt éves doktor eme nyilat-

kozatának: „lám, hogy a szerk. ért hozzá, a neki nem tetsző és nem az ő célja szerinti cikkeket a maga módja szerinti megjegyzésekkel adni ki!“ Éppen ezért ez oly együgyű, mint impertinens inszINUÁCIÓT, mely becsületes irodalmi munkásságom ellen intézett attentatum: a legméjjobb megvetéssel visszautasítom.

Nem; nekem nincs más céloim, mint az anyaszentegyház célja; más törekvésem, mint az előhaladás; van egy öreg édes atyám, ki ötven év óta éhezik — mint pap — egy nyomorult falusi egyházban s ki éppen ezért semmit se tehetett arra, hogy pártfogás útján jussak mai állásomhoz; nincs az egész kerek világon atyafiságom, sem apósom, sem sógorom, ki patrociniomot kolduljon számomra, vagy én — számukra; vágyaim, aspirációim a jövőben anynyira terjednek, hogy szerény állásomban megfelelhessenek a nekem adott talentumok mértéke szerint hivatásomnak. Micsoda cél, micsoda érdek hát az, melyet az öt éves doktor emleget? Én kezelem tán az enyedi kollégium javait? Theol. profeszszorságra vágyom talán, melyet csak az ő kisebbitésével nyerhetek el? Hatalomra vágyom, ki puritán vagyok és a protestáns pápizmust gyűlölöm és megvetem? A tömeg tapsait keresem talán, ki semmi féle gyűlésen nem tolakodom előtérbe, még csal órációkkal sem, a melyekben pedig ma még a falusi notárius is excellál?

Kövesse meg magát Kovács Ödön, mert ha még kitünőbb fakultás előtt és még nagyobb dicsőséggel tette is volna le a doktori vizsgát, s nem öt, de ötezer éves doktor lenne is, ott, hol becsületességéről, tiszta öntudatomról, lelkiismeretes munkásságomról szól gyanusítva, akkor is azt mondom: eddig és ne tovább, mert itt részéről az immorálitás kezdődik. Sajnáltnám, ha ezt Kovács Ödön nem értené; még inkább, ha még érzéke sem volna hozzá, holott ő féltékeny levén jellemére, ellenfelének jellemét támadja meg; s leginkább sajnálnám, ha éppen egy theol. profeszszor adna példát ama szédelgésre, mely politikai irodalmunkban oly megvetésre méltová lett, s mely mindig gyanusít, mindig titkos rugókat keres és soha sem elégszik meg a tényekkel. Van egy ilyen párt közöttünk, mely suttog, olálkodik, rágalmoz és szemben — mosolyog: eljön az ideje, és immár nincs meszsze, hogy szemé közé nézünk; nem ohajtom, hogy Kovács Ödön ezekhez tartozzék.

Eddig az első sérelem, az első vád és a rá adott felelet. —

(Vége következik.)

Szász Gerő.

TÁRCA.

Vallás, keresztyénség, protestántizmus.

(Folytatása és vége.)

Előttük minden positiv vallás csak az emberi fejlődés képe volt, az alakok, melyeket az emberiség istennel való

közösségének tudatában teremtett. Előttük a keresztyénség a legtisztább emberiség volt, a legtisztább módon előállítva úgy, hogy az természetünkkel ellenkezőt nem foglalhatott magában. Előttük a biblia minden könyvek közt a legemberibb volt, a melyet emberileg kellett

olvasni és magyarázni, a menyinyben az nem csak emberek számára, hanem emberek által is iratott. Nekik minden a vallás terén levő legidegenebb jelenségeket illetően is nyílt szemük volt; mert ők ezen a téren is otthon érezték magukat és jobban át voltak hatva a magasabb élet nyilatkozatai által, mint az alanti felvilágosultságtól, mely a legszentebbet is sárba huzza, mivel mindennapi értelme — mit ő egészségesnek nevez — azt sem fölfogni, sem méltatni, nem képes. Ha a létező vallások közül egyiket sem tartották magukra nézve kielégítőnek, ennek oka nem vallástalanságuk volt, hanem ellenkezőleg, azon vallásosság, melynek ideálját előttük a tökélytelen valóság soha sem tudta fölmutatni. Minden a tudomány jogai mellett kifejtett buzgalomuk dacára, megmaradtak azon elismerés mellett, hogy azon igazságon kívül, mely a jelenségek hosszas vizsgálása által napról-napra jobb és bizonyosabb eredményekre jut, még egy más igazság is létezik, mely mellett a sziv tevén bizonyosságot, mihelyt azt kimondja az ember, közvetlen bizonyosságává válik reánk nézve; s ők inkább elfogadták a „rajongó“ nevezetet, mint hogy ezen igazságot föladják. Mik voltak, ha alapos és széles ismeret, a gondolkodás szabadságáért való nagy lelkesedés, szüntelen vizsgálódásról és akadálytalan előhaladásról volt szó, mik voltak mindazon anyag-imádók, kiknek a vallás csak az ostoba tömeg babonája és önámítása volt, összehasonlítva Lessing és Herder, Göthe és Schiller, Kant és Fichtével?

De ezen nagy férfiak szellemében a leggazdagabb különféleségre volt tér, és semmi egyoldalúságra nem volt hely. Mind az, mi az embert és az emberiséget magasabb ideálhoz vezet; mind az, mi a szellemet erős és nemes élettel hatja át; nem csupán a kedély-élet gazdagsága, az örökkévalóra való szükséglet, az élő istennel való közösség, a mely az élet minden alakjaiban nyilatkozik, a mi az embert jellemzőleg megkülönbözteti az állattól: mind az megvolt bennök. Mindenik igyekezett a különböző alkatrészeket, igen a legélesebb ellentéteket, melyek némelyek véleménye szerint egymást kizárják, egymással összekötni, s a szemlélés összességében fogni föl. Mindenik tette ezt a maga módja szerint; egyik sem elgátlította ki mindenkit, egyik sem teremtette meg az igazságnak azon rendszerét, mely minden következő századot kielégíthetett volna. Ellenmondások nem hiányoztak, ép oly kevés az elvek, melyek bár hatalmas kifejezéseket találtak, de teljes kivitelt nem. A következtetések láncolata gyakran megtörtetett, hogy lehetővé tétessék egy új, egészen más sorozat fölvétele. De mind ezen tökélytelenségben mégis jobban érezték magukat, mint a könnyen nyerhető egységben, a mely a vitát lehetetlenné tette egyszerűen a pártok megszüntetésével, melyekben pedig életerő volt a küzdésre.

Egy temető nyugalmaért nem kellett többé dolgozniok. Valóban, csak kevés fáradságukba került volna a tökéletes tisztaság és vas következetesség hírnevét megszerezni a tömeg előtt. Mi volt egyszerűbb és a föllallított elvhez hűbb, mint a materializmus, mely mindent anyag-cserének mendott, és minden dolgot, mit abból kimagyarázni nem lehetett, egyszerűen képzelődésnek, babonának,

papi csalásnak és poétai álmodozásnak deklarált. De ők megvetettek minden ilyen „egyszerűséget“, a melyik a legfontosabb életjelenségek jogát félreismerte és azon állításból látszott kiindulni, hogy az ember életéhez bőven elég a „tisztá viz“. A legtudatlanabb gyermek, ki nem volt méltó, a saruikat megoldani, ha csak öntudata volt s egy félnapot a „System der Natur“, vagy más hason tartalmu munka tanulmányozására szentelt, följök emelkedhetett s a még tudatlanabb tömeget mulattathatta azon ellenmondásokkal, melyek a materialisták világnézetében hemzsegettek; és gúnyt tűzhetett volna azzal, hogy oly nagy nevű férfiak úgy tele voltak anynyi minden féle eldítéssel, melyeket ő már rég letett, s hogy oly kitűnő talentumok oly szerencsétlen rajongók tudnak lenni.

De ők nem törődtek ezen olcsó gúnynyal; gondolkodásuk rendszerének igazságot kellett tartalmazni; az embernek az élet és a világ hű képének kellett lenni, és igen jól tapasztalták, hogy az ember, az élet és a világ nem oly egyszerű, nem oly monoton, mint a hogy az előtt látszik, ki az éjj homályában vizsgálja a dolgokat, hol minden szürkének látszik. A látható világra irányzott szemmel a láthatatlan isten iránti meleg érzést kötötték össze, a teremtmény megismerése iránti fáradhatlan buzgalommal a teremtő iránti benső tiszteletet, a szabad tudománnyal a szilárd hitet, a bátor kételylyel a meleg vallást. Így egyesítették ők azt, a mi sokak előtt egyesíthetetlennek látszott. Így készítették elő az utat azon szövetségre, mit a középkor rendkívüli erőfeszítése dacára sem tudott elérni. Ezen előkészítés munkájában senki sem volt buzgóbb, senki szerencsésebb, mint Schleiermacher.

A mi őt erre képesítette egyfelől azon körülmény volt, hogy tudománya elég erős volt arra, hogy szabad és önálló legyen és minden olyan dogmát eldobjon, a melyeket ifju korában még úgy tisztelt, mint vallást, de a melyeknek valótianságáról később szélesbedett tudománya őt teljesen meggyőzte; másfelől, hogy a vallásosság az ő egész lényének sokkal bensőbb alkatrészét képezte, hogy sem az ama hittételek bukásával együtt megsemmisült volna. Így jött Schleiermacher önmagától azon nézetre, hogy mindezen dogmákon felül áll a vallás, hogy ez mindazon muló alakokban a lényeg, s ha ezen alakok egyike a lényeg helyére tétetik, s azon tiszteletben részesül, mi csak a lényegre illel meg: akkor a vallás húzza a kurtát.

Ha a vallás visszanyeri eredeti tisztaságát, ha meg lesz szabadítva minden rá rakott csengő ércről és pengő cimbalomtól; akkor bizonyosan megnyeri azon tudosokat is, kik eddig ellenséges viszonyban álltak vele. Akkor meggyőzi azokat is a maga joga felől, kik eddig rá sem hallgattak. Ezen meggyőződést a „Reden über die Religion“-nak köszönheti a világ, melyek telve tüzzel és étellel, a hallgatókba is tüzet és életet lehettek, s egy új periodusát hozták létre a vallásos fejlődésnek. Schleiermachernek az a nagy jelentősége és érdeme van a keresztyénség tör-

ténelmében, hogy ő sokkal inkább kiemelte az egyházi hit és a vallásos hit közötti különbséget, mint bárki más s egyszersmind az előbbit, mint a tudományal ellenkezőt ismerte meg és dobta el, hogy az utóbbit annál nagyobb erővel védelmezze a tudomány itélő széke előtt. Benne lehet leginkább látni, hogy milyen szépen lehet egyesíteni a legszabadabb tudományt, mely egy mondatot sem szab meg a földi dolgok vizsgálása előtt úgy, mint szükséges eredményt, a legbensőbb vallásossággal, föltéve, hogy ez semmi egyéb nem akar lenni, mint vallásosság. S benne látható egy kétségtelen bizonyíték arra, hogy sokaknak azon félelme — vagy reménye — teljesen alaptan, hogy a fölvilágosultság mindig a vallás iránti közönyösséggel, vagy épen ellenségességgel végződik.

Nála leginkább mutatkozott, hogy hit és tudás ki van-nak békülve egymással. Mihelyt más utra térnek, mint a melyen a scholasztikusok kisértették volt meg ezen kibékítést; mihelyt a kutató szellemnek határtalan szabadság adatik azon mértékben, a mint a tudományt úgy térfogatra, mint erejére nézt növelik: maga a vallás köre a maga természetes határai közé szorítkozik, hogy az ember lényének többi részét fejlődésében ne sértse s ő maga is semmi által ne sértessék. Ezen úton bátran haladott Schleiermacher; és ha az ő nézetének sokoldalúsága tanítványainál — kik nála kisebbek valának — ismét számos egyoldalúságra kellett hogy vezessen, úgy hogy minden fölé, még a legellentétesebb irányok is hozzá csatlakoztak s az ő tekintélyére hivatkoztak is, még is csak azok az ő valódi követői, kik épen, mint ő, feladatukul tűzik ki a valódi emberi természetnek legkisebb részét is föl nem áldozni, hanem annak minden részét, bár mily különbözők is legyenek azok, egy magasabb egység alá foglalják össze. Ha ő maga még sokat megtartott a régi egyház hitéből, mi később nem volt védelmezhető, a mi azonban nem tartozott a vallás lényeges alkatrészéhez, a modern theologia, a mely azt elveti, sokkal inkább az ő szellemében jár el, mint azok, kik az ő tanától semmiben eltérni, nem akarnak. És épen ezért, csak a modern theologia képes végrehajtani a nagy művet, melyhez egykor a Schleiermacher erős keze tette le az alapot. Csak az tud a jövő theológiája lenni; mert csak ez tudja létrehozni a hit és tudás kibékítését, csak ennek nem kell féltenie hitét a tudomány legszabadabb fejlődésétől, legbiztosabb eredményeitől, sőt legmerészebb hipotéziseitől; mert a hit teréről a szívnek azon egyszerű vallását mutatja, mely teljes vonzerejét a legtisztább tudással és a legmélyebb gondolkodással szemben is megtartja.

Benkő Gyula.

Nyílt kérdés,

(nagyfőtisztelendő t. Vályi Pál, marosi ev. ref. egyházmegyei esperes urhoz.)

A marosi ev. ref. egyházmegyében, a mező-bándi papi állomás a múlt 1873-ik év utóján üresedésbe jött. A

pályázás a törvény értelmében kihirdetett. Folyamodott tíz egyén. Az egybe hívott kijelölő bizottság a folyamodottak közül, mint pályázatra bocsáthatót, kiválasztott hatot. E kiválasztott hat közül próba-beszédet tartott öt, a hatodik jelöltségéről lemondott. Az egyház kérte a pályázók hat számára kiegészítettését, vagy egészen új pályázás elrendelését. Új pályázat hirdettetett. Folyamodott ujabban hét egyén. Az ujabban egybe hívott új kijelölő bizottság, az ujabban folyamodott hét közül, mint ujabban pályázatra bocsáthatót, ismét kiválasztott hatot. Ezen ujabban kijelölt hat egyén részére a próba-beszéd tarthatási idő ki van tűzve, s talán egy vagy kettő meg is tartotta.

Miután az 1866-ki főtisztelendő közszinat jegyzőkönyvének, a méltóságos főegyháztanács által is ugyanazon évi 19 szám alatt helybehagyott 92. pontja alatt szórul-szóra ez áll:

„azon esetben, midőn a kijelöltek közül egyik, vagy másik, vagy többen is akármi okon választható nem lenne, és a pályázók között vannak olyanok még, kikből a hiányt kipótolni lehet, pótoltságok ki a pályázók közül a kijelöltek hiányos száma, és csak azon esetben nyitassék új pályázat, ha a pályázók között nincsenek olyanok még, kikből a hiányt kipótoltságok”

mi az oka: hogy új pályázás hirdettetett, és az egy kijelölt visszalépése által támadt hiány nem a kimaradt négy pályázó közül pótoltatott? Ezek közül egy is, a papválasztási szabályok VIII. fejezete értelmében, nem volt-e képesítve, vagy más és mi okból mellőztettek?

Midőn új pályázás hirdettetett, mi az oka: hogy az ujonnan pályáztak közül nem csak az egy hiányzó helyre pótoltatott, hanem hat egészen új egyén választott és bocsáttatott ki?

És már most: az első kijelölés alkalmával kibocsátott hat közül próba-beszédet is tartott öt egyén ez új kijelölés által választhatósra jogosultságát elvesztette-e, vagy nem? Ha — ei: mi okon, és minő eljárásnál fogva? Ha — nem: mi módon, kik és hány közül történend a választás?

Igaz-e, hogy az utolsó kijelölés alkalmával a kijelölő bizottság ülésén megjelent ugyan öt egyén, kik magukat a mező-bándi egyház és t. pátronusok képviselőinek állították, de megbízó levelet nem mutattak elő, csak igérték; azonban, rendes és törvényes ekklezsia-gyűlés, hol megválasztathattak volna, nem is tartatott? S ha igaz: a részvétőkkel történt kijelölés érvényes-e?

Tájékoztató feleletét, illetőleg felvilágosítását alázatos tisztelettel kéri.

Egy érdeklődő.

Iskolánk védelmére. *)

A helybeli állami főreáltanoda egyik tanára, dr. Szombathi Ignác ur bizonyos általa írt Udvarhelyszék és Udvarhely város rövid leírása. Székely-Udvarhely,

*) Az udvarhelyi főtanoda igazgatósága felkérésére örömeztetjük e védelmet az ez évi isk. értesítőből — minden további következtetés nélkül.

Szerk.

1874. című önállóan megjelent, s valószínűleg az irt főreál-tanoda ez évi értesítőjében is megjelenendő értekezésében a dolog természetéhez képest iskolánkról is többször megemlékező: alóliirt igazgatóság kényszerítve van helyreigazító észrevételei megtételére.

1) Azt írja t. i. fennemlített tanár ur füzetkéje 52-ik lapján álló csillagozott jegyzetében

„Udvarhelyt rendes szokása a tanulóknak készsületlenül menni az iskolába, sat,“

A menyinyben e kedvezőtlen ítélet iskolánk künlakó növendékeit is sujtaná: kénytelenek vagyunk azt, mint méltatlan vádat visszautasítani. Mert habár találkozik is egy-egy kötelességét nem teljesítő, ezek a túlnyomó többséggel szemben szóba sem jöhetnek, sőt örömmel mondhatjuk, hogy künlakó tanítványaink között is nem egy kitűnőt számítunk.

2) Az 54-ik lapon pedig vonatkozással iskolánk azon rendszerére, hogy a 4 elemi és 4 algymnáziumi, tehát 8 gyermek-osztályban változó köztanítók vannak alkalmazva, így szól:

„Ezen tanintézetnél tehát már 200 év óta épen a zsenge koru tanulók nyolc-kilenc éven át folytonosan a kezdő tanítók kísérleti anyagául szolgálnak; tanuló-tanítók tanitanak e középtanodán még most is.“ S utána veti: „A magasabb ember-képzés fenséges művészetének oly lealacsonyítása valóban elszomorító.“

Hogy a gyermek-osztályokban nálunk, sőt mindenik erdélyi reformált kollégiumban fennálló, változó köztanítói rendszer célszerű-e, vagy nem: e fölött lehet és szoktak is vitázni. Mi most abba nem ereszkedünk, de annyit kijelentünk, hogy e rendszer kapcsolatban a tanvezető tanársággal, mint a mely intézmény iskoláink gyermek-nevelési rendszerének állandósított képviselője, és a magántanítósággal, mint az együttlakhatsz sine qua non jával, nemcsak hogy célszerű, de valódi jótétemény, csakhogy tökéletesíteni kell, a miképen majd meghozza az idő, mi-helyt lesz középtanodai törvényünk, s eddig sem az illetékes hatóságokon mult a reform megindítás; mert például csak iskolánk előljárósága is javítandók egész sorozatát tudná szőnyegre hozni. Legyen azonban (nyugton t. Sz. ur, mert valamint a diagnosis, a bajfölismerés már régen megtörtént hire-tudta nélkül, valószínű, hogy az n. n. gyógykezelés is le fog járnai becses személyiségének igénybe vétele nélkül. (Vége következik.)

KÜLÖNFÉLÉK.

= (Értesítés.) A zilahi m. kir. állami tanító-képezdében az 1874/5 tanév október elsején veszi kezdetét. A beiratások és felvételi vizsgálatok szeptember 25-30-ig tartanak. Az első-osztályba felvétetnek oly ép testű növendékek, kik a 15-ik élet-évet már meghaladták, s anyanyelv, számvetés, földraj és történelemben legalább anynyi jártassággal bírnak, a menyinyt a gymnázium-, reál-, vagy polgári-iskola 4 alsóbb osztályában tanitanak. A belépni kívánó növendék erről vagy nyilvános iskolai (bélyeg-mentes) bizonyítványt köteles előmutatni, vagy felvételi vizsgálatot kiállani. Korát mindenki keresztlevéllel, testi épségét (bélyeg-mentes) orvosi bizonyítvánnyal köteles igazolni. Több szegény sorsú növendék, hitelesen kiállított szegénységi bizonyítványa alapján, ingyen köztartás, havi 4 frt. szállás-pénz és szükség szerint orvosi ápolásban fog részesítettetni. Ugy a felvételért, mint állami segélyért folyamodók kérvényeiket, említett okmányokkal fölszerelve, a tek. képezdei igazgató-tanácschoz legkésőbb szeptember 20-áig alólirottánál, mulhatlanul nyujtsák be. Zilahon, augusztus 17-én, 1874. Faluvégi Albert, képezdei igazgató.

= (Értesítés.) A zilahi m. kir. állami tanító-képezdében, az őszi népiskolai (elemi) tanító képességi vizsgálat. f. évi szeptember 28, és következő napjain fog megtartatni. A vizsgálatra jelentkezők kérvényeiket, melyekhez keresztlevél, tanulmányaikról és eddig folytatott pályájukról, valamint erkölcsi maguk viseletéről szóló bitonyítvány csatolandó, ngs. Kerekes József tanfelügyelő urhoz (Zilahon) legkésőbb szeptember 20-ig anynyival is inkább küldjék be, mert a későbbi érkező folyamodványok nem vétethetnek tekintetbe. Zilahon, augusztus 17-éni, 1874. Az igazgató-tanács megbízásából, Faluvégi Albert, képezdei igazgató.

= A devai m. kir. állami tanító-képezdében a felvételt iránt 1874 évi szeptember 25-től 30-áig jelentkezhetni; nevezett képezde első-osztályába felvétetik minden olyan ép testű növendék, ki a 15-ik évet már meghaladta, s gymnáziumi-, reál-, vagy polgári iskolai 4 osztályt kielégítő eredménnyel végzett, vagy a földrajzban, anya-nyelv-, számvetés és történelemben anynyi jártasságot tanusit, mint a nevezett iskolákat végzettekől megkövetelhetni. Ez utóbbiakra nézve a felvételi vizsgálatok szeptember 30-án tartatnak. A jelentkezők kérvényüket, végzett tanulmányaikról szóló bizonyítvánnyal, keresztlevéllel, orvosi bizonyítvánnyal s ha segély nélkül tanulmányaikat nem folytathatják, szegénységi bizonyítvánnyal szereljék föl. Lakást fogadni az igazgató előleges megkérdezése, illetőleg beleegyezése nélkül nem szabad. Déva, aug. 21-én, 1874. Madzsar János, tk. igazgató.

= Az udvarhelyszéki ált. néptanító-egylet udvarhely-járási fiókköre folyó évi szeptember hó 10-én d. e. 10 órán kezdve Farcád-községében évnegyedes közgyűlést fog tartani, melyre az illető községek t. tanítóit, lelkészeit és a nevelés-ügy barátait tisztelettel meghívja. Székely-Udvarhelyt, aug. 24, 1874. Bod Károly, fiók-egyleti elnök.

= Mult számunkban közöltt és a kolozsvári tanító-nők pályázására vonatkozó köröztetésből kimaradt, hogy a pályázati határnap: szeptember 10-ke, mit ezennel utánpótolván, az érdeklődők figyelmébe ajánlunk.

KÖRÖZTETNEK.

765—1874.

Sepsii egyházmegyénkben az aldobolyi kántor-tanítói állomás, melynek jövedelme az elaggott tanító életében 402 frt, azután 478 frt, a hivatalos felszámítás szerint.

Pályázati határnap, szeptember 20.

A folyamodványok sepsii esperes, t. t. Csiszér Gábor aa.-hoz, Egerpatakra (u. p. Nagy-Borosnyó) küldendők.

Kolozsvártt, augusztus 24, 1874. Nagy Péter, erdélyi ev. ref. püspök.

776—1874.

Szilágy-szólnoki egyházmegyénkben:

I. a récs ei harmad-osztályu lelkészi állomás. A megválasztott lelkész köteles lesz: 1) a zilahi iskola részére évenként 1 frt. 5 krt, 2) az özv.-árvai intézetbe 20 évig terjedőleg tetszése szerint 1, 2, 3 frt. részvényt; 3) a papi olvasókör részére jövedelmének 1/2 %-át fizetni.

II. a lompórti másod-osztályu lelkészi állomás. A megválasztott lelkész köteles lesz: 1) a zilahi iskola részére évenként 1 frt. 58 krt; 2) az özv.-árvai-gyám intézetbe 20 évig terjedőleg tetszése szerint 1, 2, 3 frt. részvényt; 3) a papi olvasókör részére jövedelmének 1/2 %-át fizetni.

Pályázati határnap, mindkét állomásra, szeptember vége.

A folyamodványok szilágy-szólnoki esperes, t. t. Szabó Pál aa.-hoz, Diószadra (u. p. Zilah) küldendők.

Kolozsvártt, augusztus 24, 1874. Nagy Péter, erdélyi ev. ref. püspök.